

KUBBEALTI

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha Ayverdi

Tahsin Banguoğlu

Kaya Bilgegil

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

Fâruk Sümer

Mustafa Tahralı

Cinuçen Tanrıkorur

Fevziye Abdullah Tansel

Ali Yardım

Yıl : **7**

Nisan 1978

Sayı : **2**

AKADEMİ MECMÛASI

Y

Yıl : **7**

Nisan 1978

Sayı : **2**

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

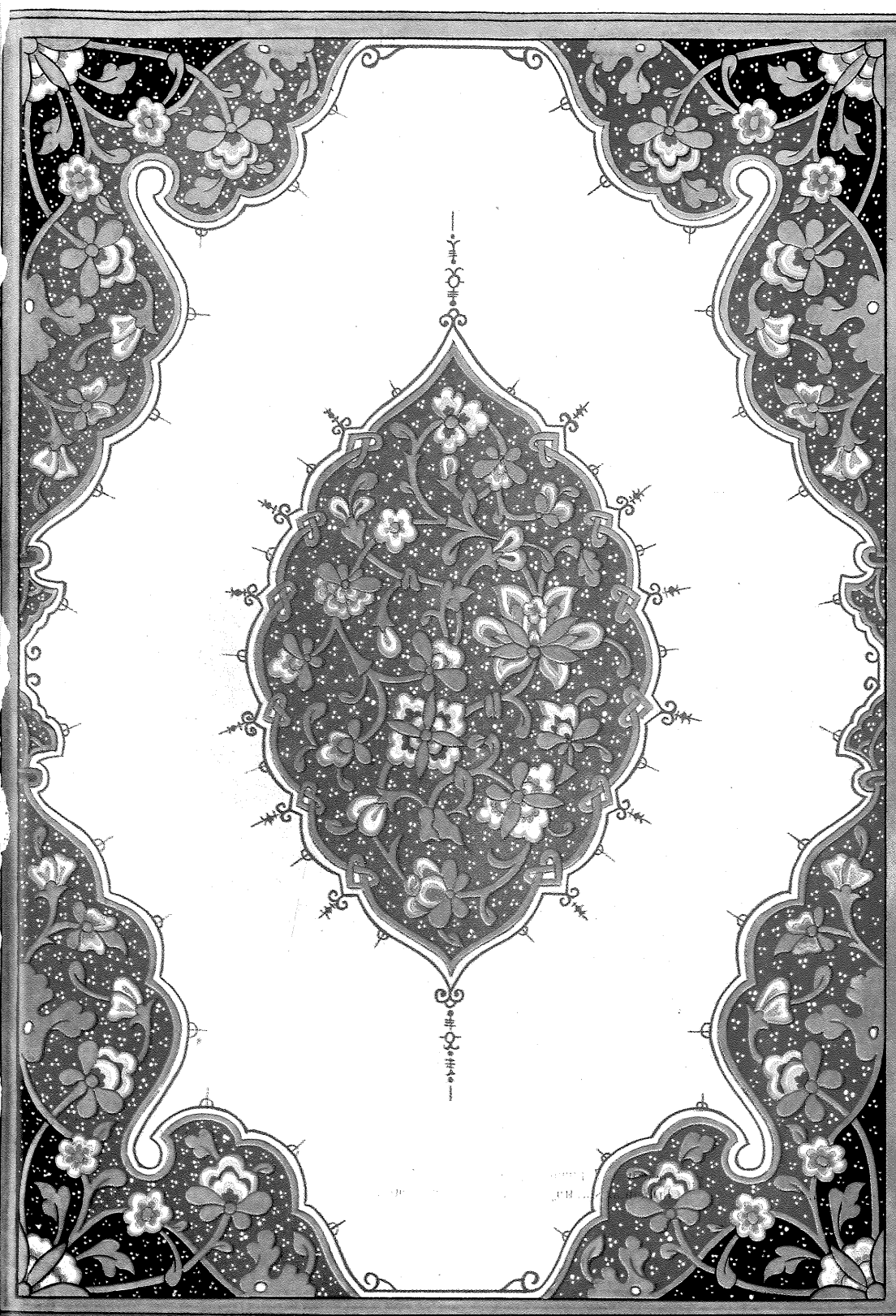
Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdâre Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiâtı 25.— T.L., yıllık abone bedeli 100.— T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir : Her sayının ücreti, Avrupa için 12.— TL. Amerika için 20.— TL. dir. **(Abonelerin, değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.**

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, Nu. 81 İstanbul: P.K. 107 — Bayazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

		Sahife
Cemekân	Sâmiha Ayverdi	5
Fâruk Nâfiz'den Yahyâ Kemâl'e Mektuplar	Fâruk Nâfiz Çamlıbel	10
Dulkadırlılar'a Âit Mimârî Eserler	Prof. Dr. Fâruk Sümer	12
Notlar ve Tenkidler	F.A. Tansel	17
Kamara 1927	Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu	27
Süleyman Nazif'le İlgili Bâzi Vesikalar	Prof. Dr. Kaya Bilgegil	28
Müstezad Gazel	Mustafa Tahralı	51
Yabancı Elinde Mûsikîmiz	Cinuçen Tanrıkorur	52
Asabiyyet, Milliyetçilik Demek Midir?	Ali Yardım	71
Kubbealtı Akademik Seminerleri Mart 1978 Programı		77
Kubbealtı Akademik Seminerleri Nisan 1978 Programı		78

CEMEKÂN

Sâmiha AYVERDİ

İbrâhim Efendi Konağı'nın orta katında, birbirinden zevkli döşenmiş on bir oda ve salon vardı. İçlerinde, devamlı olarak kullanılanlar, bir büyük oda ile iki salondu.

Bunlardan biri, cephesi sokağa bakan büyük yemek salonu ve diğer ikisi de, binânın ayrı istikâmetlere düşen ve pencerelelerinden yalnız harem bahçeleri görülen gündelik oda ile «Cemekân» denen kırmızı salondu.

Pencereleri harem bahçesine açılan gündelik oda da «Cemekân» da, İbrâhim Efendi âilesinin, teklifsiz misâfirleri kabûl ettikleri teşrifat dışı kısımlardandı. Resmîyet icaplarının gerektirdiği ağırlanacak kimseler dışında bulunan akrabâ ve ahbab kadrosu, doğrudan doğruya buralara alınırdı.

Âile içinde «Efendinin Odası» diye bilinen gündelik odanın altında da, misâfir bardak, fincan, havlu ve seccâdeleri gibi, el altında olması icâb eden eşyâların bulunduğu «Kalfaların Odası» vardı ki, dâimâ yukarının seslerine kulak kabartmak vaziyetinde olan câriyeler, hanımların bir el çırpmasıyla, hemen merdivenleri ikişer üçer çıkarak, verilecek emre intizâr ederlerdi.

«Efendinin Odası», iç bahçeden başka bir yer görmemesine rağmen, aydınlık, ferah, sevimli ve büyüktü.

Gerek ev halkının, gerek eşin dostun, üstünde düşünüp düşünmedikleri bilinmez ama, bu odada gözden kaçmayan man-

zara, çok yüksek bahçe duvarlarının en üst kısmına kadar istif edilmiş ve en azından, iki arşın boyunda, dizi dizi yığılı duran hamam kütükleri idi.

Bunlara baktıkça, hiç bitmeyecekmiş, hiç eksilmeyecekmiş zanneder ve külhana atılma nöbetini bekleyen, ormanların bu garip savaş esirlerini hüznle seyrederdim.

Bir de bu bahçede, hamamın külhanına çıkan geniş bir taş merdiven vardı ki, koğulmaktan korkarak kendilerini gizleyen kimseler gibi, basamakların orasından burasından fıskırmış otlar, sindikleri taş diplerinden eksik olmazdı.

Olmazdı. Zîrâ bu merdivenlere, onları ezerek hayatlarını tehdit eden ayaklar pek sık basmazdı. Ancak külhanın ateşleneceği günler, yamağını yanına alan ayvaz, bu merdivenleri birkaç defâ iner çıkardı.

Konağın uşakları arasında ayvaz, fermeneli cepkeni, sırmalı takkesi ve şalvarı ile, kapı yoldaşlarının arasında en çalımı ve gösterişli kıyâfete sâhip olanı idi.

Külhanı ısıtmaktan başka, sokak kapısı ile alâkadar olmak, gelene gidene buyur etmek, akşam olunca da, ocağa döktüğü kömürler mavi dillerini yutup kor kesildikten sonra mangallara taksim ederek, bir kısmını harem kapısına götürmek, geri kalanını da selâmlığa ve koğuşlara vermek onun vazifeleri cümlesindendi.

Kütükler, külhanda son hayat mâcerâlarını yaşayıp, ağacın adı ateş oldumu, bu semender huylu ocağı, günlerce teskin etmek kâbil olmazdı.

Âile ve hâne halkından sonra, dâvet edilen eş dost, bohçaları koltuklarında gelirler ve tepe camlarından aşağı süzülen aydınlıkla, su buharının dumanladığı hamam, çalık, donuk bir mehtap ışığı ile aydınlanmış gibi olurdu.

Hele, iç içe giren harâretle rutûbetin birbirine çarpıp birbiriyle karışması, hamamın seslerini uğultu hâline getirir, konuşmalar, âdetâ bir başka dünyâdan geliyormuşçasına, duyulsa da anlaşılmaz olurdu.

Kurnalara dalıp çıkan taşların nizamsız âhengi, sıcak mermerler, sıcak duvarlar ve buharlaşarak kubbeye yükselen sıcak

suların soğuyarak yıkananların üstüne düşen serin damlacıkları, nalin tıkırdıları, Türk âilesinin sık sık görmeye ve duymaya alışık olduğu temizlik çevresi ve temizlik mûsikisi idi.

Yıkanma işi bittikten sonra soğukluğa çıkarak, sabun kokulu yaygılar serilmiş sedirlerin üstünde giyinenler, sonunda «Cemekân»a geçerek yorgunluk kahvelerini içerler, arkadan şerbet tepsileri gelir ve âdetâ temizlenme adına güreşe çıkmış gibi gevşemiş bu insanlar, rehâvete hak kazandıklarına inanarak, uzun uzun dinlenirlerdi.

Genişliğinden çok fazla uzunluğu olan «Cemekân»ın pencereleri de, konağın daha bakımlı ve daha büyük bir başka bahçe bahçesine nâzırdı.

Bu salonda binânın ayrı ayrı kısımlarına açılan üç kapı vardı. Biri, merkezî büyük sofaya, diğeri aşağı kata inen servis merdivenine, üçüncüsü de hamam dâiresine geçilen kapılardı.

Bu üç kapılı salona neden «Cemekân» denildiğini herkes gibi ben de bilmezdim. Zaman zaman şöyle bir merak ettimse de, tohumlukta kalmış bu zihnî istifham, araştırmacı bir tecesüs hudûduna varamamış olacak ki inkişâf edip gerçekleşemedi.

Gerek hâne halkının dilinde gerek akrabâ ve eş dost arasında sâdece «Cemekân» denen bu şirin salon, konağın diğer kısımlarından farklı bir husûsiyete de sâhip değildi. Bilhassa ne cemekâna benzer bir tarafı, ne camlarla çevrili cepheleri vardı. Hattâ bahçeye bakan her iki pencerenin üstündeki ağır kırmızı perdeler yüzünden onda bir vitrin, bir camlı oda havası bulmak şöyle dursun, tatlı, ılık bir loşluğu bile vardı.

Beşerî olduğu kadar ilâhî terkibi ile de yeryüzüne devlet ve cemiyet nizamlarının en üstününü en medenîsini şâhikalaştırmış olan Türk, asırlarca dünyâya parmak ısırtmıştır. Ancak Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin : «Her nîmet sâhibi hasede uğrar» kaziyesi ile işâret eylediği gibi, kendini de, yeryüzünü de nîmetlendirirken, seviyesiz ve gâfil dünyânın kıskançlıklarını da kamçulamıştır.

Patronajı altına aldığı milletlerle kültür ve san'at mübâdelesinde çok cömert davranmış, tâbî kavim ve topluluklarla, çekinmeden ve ustalıkla alış verişe girişmiş, bütün topluluklar-

la olan münâsebetlerinde, aslâ olgunluk ve insaf çizgisinden ayrılmamıştır. Fakat kıskaç ve mutaassıp dünyâ bu medenî ve insânî tutumu nîmet bilip şükranla karşılayacağı yerde, hâsedinden onu yıkmak yolunda el ve söz birliği etmiştir.

Böylece de Türk, istilâ fütûhat ve medeniyeti ile Anadolu'yu ve Rumeli'yi vatan yapıp bayrağını üç kıt'ada hâkim kırlarken, siyâsî hudutları içine giren milletlerden, istediği ve işine yarayacağını kestirdiği her şeyi almış, ama bir efendi ve hâkim unsur olarak da, karşısındakilere, istedikleri ve beğendikleri her şeyi vermiştir.

Bu sûretle de bir yandan uzak ve yakın çevresinin fikir, san'at ve çeşitli cereyanlarına kulak kabartırken bir yandan da her medenî millet gibi, kendi dilini de, farklı ve komşu dillerle zenginleştirmek politikasını bir kültür zarûreti olarak benimsemek yoluna gitmiştir.

O devirlerde bu medenî ve fâtihten devlet, ne cehâlet ve vahşet içinde boğuşan Avrupa'ya, ne de aç ve sefil mâcerâcılarının hücumuna uğramış Amerika'ya, değil iltifât etmek, yan gözle dahî bakmak şânından sayılmazdı.

Türklüğün siyâsette ve medeniyette ağırlık noktası bulunduğu o asırlarda, ilim, irfan, san'at ve fazîlet mihrakları, bilhassa Asya'da, Irak, Suriye ve Endülüs gibi merkezlerde bulunuyordu.

Hicaz'da şahlanan İslâmiyet, müslüman kavimlerin dinamizmüne şuur getirmiş ve bilhassa prensip adına kılıç kuşanan Türk kavmi, îlâ-yı kelimetullâh'ın zaferi ve beşeriyetin selâmeti yolunda, nazarî kalıplar hâlinde benimsediği gâyesini aksiyona çevirerek, dünyâya örnek bir medeniyet göstermek sûretiyle, soluk aldırmıştır.

İşte bu arada Şark'tan akın akın gelen ilim, irfan ve san'at-kâr kâfileleri, Osmanlı coğrafyasında feyizli ve aydınlık mihraklar kurarken, Türk, eli ve emri altında olan ülkelerin bilgisinden, tekniğinden ve san'atından faydalandığı gibi, diline de, beğendiği ve lüzûm gördüğü kelimeleri katmaktan geri kalmamış, böylece Türkçe, bir imparatorluk dili vasfını kazanmıştır.

İbrâhim Efendi Konağı'ndaki «Cemekân»ın da İran'dan derlenmiş bir kelime olduğunu, ancak zihnimde çakan bir tesâdüf şimşeginden öğrendim ¹.

Ne yazık ki insanoğlu, yalnız böyle basit ve ehemmiyetsiz mes'elelerde değil, maddî mânevî çok ciddi ve mühim keyfiyetlerde de, gelişi güzel duyup ezberledikleriyle kanâat ederek işin hakikatına varmaya lüzum görmediği yâhut da öğrenmeye üşendiği için, yanlışının yanlış olduğunu bilmeden ve düzeltmeye de gayret sarfeylemeden, ömrü boyunca o yanlışları doğru ve dalâleti hakikat zannederek hatâların üstüne demir atıp kalıyor.

Ama en kötüsü de, bu gaflet, cehâlet ve suç mirâsını, kendinden sonrakilere de devretmek ve kabûl ettirmek inâdından bir türlü vazgeçemiyor.

1 Bir kapısı hamam dâiresine açıldığı ve soyunup giyinmeye müsâit bir mahâl olduğu için bu kırmızı salona verilen «Câme-kân» isminin kısmen bozularak halk dilinde «cemekân»a çevrildiğini, uzun yıllar sonra öğrenmiş bulunuyorum.

Kubbealtı Cemiyeti'nin, faziletli ve çalışkan reisi İlhan Ayverdi «Büyük Türk Lûgatı» çalışmalarına devâm ederken «Câme-kân» kelimesinin mânâsı üstünde konuştuğumuzda, bu tedâî ile, derhâl gözümün önüne İbrâhim Efendi Konağı'nın kırmızı salonu geldi. Ve seneler senesi, mânâsını bilmeden ve düşünmeden «Cemekân» dediğimiz yerin, bir giyim-kuşam mahalli sayıldığı için, an'anenin oraya, elbiselik mânâsına gelen «Câme-kân» damgası vurduğunu işte böyle hayırlı bir tesâdüf neticesinde idrâk edebildim.

Tebriz'i, Hemedan'ı fetheden Türk, neden o diyarların dilinden de faydalanmayı ihmâl etsindi?

Her medenî milletin lisânındaki zenginlik, komşusunun malına sâhip çıkıp, ona kendi bünyesinin karakterince ses vermek sûretiyle, öz değeri hâline sokması yüzünden değil miydi?

Arapça'dan Avrupa dillerine geçen nice kelimenin doğum yerinin Afrika olduğunu, kaç okur yazar Garplı bilmektedir? Ses ve telâffuz elbisesi içinde değişen sayısız kelimeler, muhâcir kuşlar gibi, durmadan bir ülkeden bir ülkeye uçup giderler.

Arab'ın «el kuûl» dediğine, Fransız'ın «alcool» demesi, işte bir kılık değişikliği yüzünden yadırganmaz.

FÂRUK NÂFİZ'DEN

YAHYÂ KEMÂL'E MEKTUPLAR

Ankara 7/9/1927

Yegâne Üstâdım Efendim,

Lûtfettiğiniz mektubu evvelki gün aldım. Hayat Meemûası'na derhâl irsâlâta başlamasını ve eski nüshaları da göndermesini söyledim.

İstasyon otelindeki iskarpininizle kalıbını da buldum. Kuryenize intizâren bizim eve yerleştiler. Kuryenizin kim olduğunu yazarsanız derhâl teslim ederim. Güneş için de Orhan Seyfi'ye yazacağım.

Mektubunuzu dâimâ ve her yerde hasret ve harâretle yâdettiğim emsâlsiz sohbetlerinizden biri gibi lezzetle nihâyetine kadar tekrar tekrar okudum. Edebiyâta âit mütalâalarınızı, bana ötedenberi en büyük ve en kuvvetli bir rehber olan irşâdâtınızı, minnettârı olduğum teveccühâtınızla berâber hürmetle telâkkî ettim.

Mektubunuzda tenkitten bahis buyuruyorsunuz. Bu husustaki ikâzınıza teşekkürler ederim, emîn olunuz ki önümüzdeki haftalar zarfında, fakat sizden mülhem olmak şartıyla ve sizin çizeceğiniz hutut üzerinde arzû ettiğiniz gibi bir musâhabeciliğe başlamağa karar verdim. İlk musâhabeleri tamâmiyle zâtınıza hasretmek sûretiyle size karşı her zaman daha ziyâde

hissettiğim hürmet ve tâzim hislerimin belki binde birini ifâde etmiş olacağım. Edebiyatımızın nasıl olması lâzım geldiği hakkındaki ve sarıh fikirlerinizi lûtfen bildirmenizi ricâ ederim. Açıkça söylemek lâzım gelirse makâlecilikte bir süflöre ihtiyâcım var. Zâten bunu da her vesîleyle size îtirâf etmiştim.

Liselerdeki edebiyat tedrisâtını tâdil için teşekkülünü haber verdiğim komisyon vazîfesini bitirdi ve tedrisâtı daha karışık daha fenâ ve talebe için daha gayr-i müfid bir şekle kalbetti. Ne yapalım ki komisyonda sizin zevkinize âşinâ kimseler bulunmakla berâber sizin kudretli tesirinizi yapabilecek liyâkattte bir kişi bile yoktu.

Son mebus listelerinde isminizi heyecan ve harâretle aradım. Her ne kadar sefâret sizin için bir kazanç oldu ise bile bizim için nâkâbil-i telâfi bir iflâs teşkîl etti. Sizi senede bir ke-re görmek ümidini taşıyorduk, fakat bu seferki pek ânî oldu. Eğer gelecek seneler de buna benzerse Ankara'ya teşrifiniz için bedduâ etmek mecbûriyetinde kalacağız.

Ellerinizden hürmetle öper, size dâimî sıhhat, saâdet ve muvaffakiyet temennî ederim. Aziz ve yegâne üstâdım.

DULKADIRLILAR'A ÂİT MİMÂRÎ ESERLER

Prof. Dr. Fâruk SÜMER

Dulkadırlılar'a âit mîmârî eserlerin ancak pek az bir kısmı ilim âlemince bilinmektedir. Bu husus başlıca bu hânedâna âit mîmârî eserlerden mühim bir kısmının, zamânımıza kadar gelmemiş bulunması ve Dulkadırlı ülkesinde konu ile ilgili esaslı araştırmalar yapılmamış olması ile ilgilidir. Nitekim eski Bozok, şimdiki Yozgat adını taşıyan bölgenin târihine dâir yapmış olduğumuz araştırmalar esnâsında, bâzıları san'at târihi bakımından değerli, Dulkadırlılar tarafından yaptırılmış mîmârî eserlere rastgelinmiştir. Bu eserler 1967 yılında Cambridge'deki «III. Türk San'atı Kongresi»nde tarafımızdan yapılan bir tebliğ ile ilim âlemine tanıtılmış idi. Şimdi ise bu tebliğin genişletilmiş metnini «**Bozok Târihine Dâir Araştırmalar**» adlı makâlemizde görmek mümkündür.

Biz bu tebliğimizde, Vakfiyeler ve Arşiv vesikalarına dayanarak, Dulkadırlı beğleri tarafından yaptırılmış mîmârî eserler hakkında, bize ayrılan zamânın verdiği imkân nisbetinde, bilgi vermeye çalışacağız. Bu vesikaların ehemmiyeti bir de şuradadır ki, şâyet bunlar olmasa idi veyâ uzun bir müddet incelenmeden buldukları yerde kalsa idi, Dulkadırlılar'a âit pek az mîmârî eserlere rastgelinmesi, muhtemelen bu hânedânın daha çok göçebe unsura dayanmış olması ile izâh edilecek idi. Hâlbuki bu vesikalar, Dulkadırlılar'ın, san'at târihi bakımından ehemmiyetleri ne olursa olsun, pek çok eserler vücûda getirmiş olduklarını göstermektedir.

Dulkadırlı hânedânının Oğuzlar'ın Bozok kolundan oldukları kesin olarak bilinmekte olup, bu kolun, Dede Korkut, Fuzûlî gibi şahsiyetleri yetiştiren Bayat boyundan çıkmış olmaları muhtemeldir.

Bu beylik, Moğollar arasındaki dâhili mücâdeleden fayda-

lanarak, 1337 yılında Elbistan yöresinde Karaca Beğ tarafından kurulmuştu. Karaca Beğ, gerektiğinde Moğollar'a karşı destek görmek için, Memlûk sultânını metbû olarak tanıdı. Hemen sâdece hutbe okutmaya münhasır gibi görünen bu tâbîlik, 1515 yılına kadar devâm etmiştir. Mezkûr târihte, Osmanlılar tarafından beğliğin başına Şah Süvar Oğlu Ali Beğ geçirilmiş ve 1522'de adı geçen beğin hayâtına son verilerek, beğliğin toprakları bir Osmanlı eyâleti hâline getirilmiştir.

Dulkadırlıların târihinin incelenmesi o derecede ihmâl edilmişti ki, son zamanlara kadar bu devletin topraklarının hudutları bile, takribî de olsa, bilinmemekte idi. Son araştırmalar göstermiştir ki, Maraş ve Elbistan bölgelerinden başka, şimdi Adana vilâyetine bağlı Kadirli (eski adı, geçen asra kadar: Kars-ı Zulkadriye) ve Hârûniye, Kayseri'ye tâbî Pınarbaşı kazâsı, Sivas'ın Şarkışla ve Gemerek kazâları ile nefis-i kazâ da dâhil olmak üzere, şimdiki Yozgat vilâyetinin kısm-ı âzamı bu beğliğin topraklarına dâhil bulunuyordu. Hattâ Yozgat vilâyetinin 1930 yılına kadar Bozok adını taşıması bu husus ve Dulkadır oymaklarının daha çok Bozok kolundan olmaları ile ilgilidir. Kayseri şehri de 16 yıl (1419-1435) kadar Dulkadırlıların idâresinde kaldığı gibi, Harput da daha çok onların hâkimiyeti altında bulunuyordu. Fakat Dârende, Malatya, Divriği ve Antep, muvakkat işgâl ve belki tevcihler müstesnâ olmak üzere, Osmanlı fethine kadar doğrudan doğruya Kâhire'den gönderilen Memlûk vâlileri tarafından idâre edilmiştir.

İlk Dulkadırlı beğleri olan Karaca Beğ, Halil Beğ ve Süli Beğ'in hayatları kuzey komşuları Eretneliler ve metbûları Memlûklar ile dâimî bir mücâdele içinde geçmiştir. Bu sebeple adı geçen beğlerin kayda değer eserler yaptırdıklarına dâir vesîkalarda da kayıtlara rastgelmemesine hayret etmemelidir.

Sadaka'nın pek kısa süren (1 yıl) beyliğinden sonra yerine geçen Nâsirüddin Mehmed Beğ'in zamânı (1399-1442) Dulkadırlı târihinin en istikrarlı devirlerinden birini teşkil eder. İşte bunun neticesi olarak, benim bildiğime göre, Dulkadırlılar tarafından yaptırılmış en eski eserler bu devre âit bulunmaktadır.

Vesîkalara göre, Nâsirüddin Mehmed Beğ Maraş'ta bir câmi, Kadı adını taşıyan bir medrese ve Antep'te de yine bir medrese yaptırmıştır. Bilindiği gibi, Kayseri'de 835 (1431-32) târihli

Hâtuniye Medresesi'nin kitâbesinde de aynı beğ'in adını görmekteyiz. Şehrin vâlisi ise Nâsırüddin Mehmed Beğ'in hanımı Mısır Hâtun idi. Yâni Kayseri Nâsırüddin Mehmed Beğ adına, zevcesi Mısır Hâtun tarafından idâre olunuyordu. Bu husûsu ve medresesinin Hâtuniye adını taşıdığını göz önüne alarak, bu eserin Mısır Hâtun tarafından yaptırıldığını ileri sürmek mümkündür. Esâsen bu hâtunun Kudüs'de de 1432 yılında bir medrese yaptırdığını biliyoruz Mısır Hâtun'un Kayseri'de vâlî olarak vazîfe görmesinde hayret edilecek bir cihet yoktur. Göçebe hayat ve geleneklerini kuvvetle devâm ettiren Türkmen hânedanlarında kadınların siyâsî hayatta rol oynamaları sık sık görülen bir vâkıdır. Meselâ çağdaş Kara Koyunlu hükümdârı Cihanşah devlet merkezinden uzakta bulunduğu zamanlarda, zevcesi Can Begim kendisine vekâleten devlet işlerini yürütmekte ve mührünü yarlıg ve beratlarla basmakta idi. Yine çağdaş hükümdarlardan Ak-Koyunlu Uzun Hasan Beğ'in annesi Saray Hâtun'un mâhir bir diplomat olarak oğlu tarafından elçilikle vazifelendirildiğini biliyoruz.

Nâsırüddin Mehmed Beğ'in halefi oğlu Süleyman Beğ'dir. Bu zat gerek muvâzeneli bir insan olması, gerek kızlarının güzellikleri dolayısı ile Memlûk sultanı Çakmak ve Fâtih'i kendisine dâmat edinmişti. Süleyman Beğ Maraş'da bir câmi Hazran şeklinde okunabilen bir köyde bir zâviye ve bir mescit yaptırmıştı. Bunlardan başka Pazar Ören nâhiyesinin az kuzey-doğusundaki Koççağız mevkiinde bulunan ve Avşar Türkmeni tarafından Garip Türbe denilen eserinde Süleyman Beğ tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Bu yapı, konusunun husûsiyeti dolayısıyla Oluş Arık tarafından ancak umûmî hatları ile incelenmiştir. Tarafımızdan yayınlanan kitâbeye göre, bu eser «imâret» olarak vasıflanmakta ve 844 (1440) yılında yaptırılmış bulunmaktadır. Mezkûr târihte Süleyman Beğ henüz şehzâde olup babası Nâsırüddin Beğ de beyliğin başında bulunuyordu.

Vesikalarda Süleyman Beğ'in Eshâbu'l-Kehif'de gömülü olduğu kaydedilmektedir. Bu mülâhazalara binâen bu dikkate değer eserin teferruatlı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Süleyman Beğ'in halefleri Melik Arslan, Şah Budak ve Şah Süvar devirlerine âit mühim eserlere rastgelinmemesi oldukça tabîidir. Çünkü bu beğlerin devirleri hem kısa sürmüş, hem de

mücâdele ile geçmiştir. Meselâ sonuncusu olan Şah Süvar Beğ'in altı yıllık devri (1466-1472) Memlûklar ile devamlı ve çetin savaşlarla geçmiştir. Bununla beraber Melik Arslan'ın bir zâviye, Şah Süvar'ın da Pınar Başı köyünde bir mescit yaptırdığını biliyoruz.

1480 yılında Dulkadır hükümdarı olan Alâüddevle Bozkurt Beğ'in 35 yıllık zamânı (1480-1515) konumuz bakımından da müstesnâ bir devir teşkil eder. Alâüddevle Beğ dirâyetli bir hükümdar olduğu gibi, pek çok eserler yaptırmak sûretiyle ülkesini îmâr etmeye çalışmıştır. Onun bu tesisleri ve diğer faaliyetleri bilhassa Bozok bölgesinde yerleşik hayâtın gelişmesinde mühim bir âmil olmuştur. Eski Türk millî hukûkunun birçok unsurlarını ihtivâ eden kânunnâmesi de Osmanlı devrinde bir müddet yürürlükte kalmıştır.

Vakfiye ve arşiv kayıtlarına göre Alâüddevle Beğ'in vücûda getirdiği eserler şunlardır.

a — **Câmi ve Mescitler :**

1 — **Elbistan Ulu Câmi :** Bu câminin 906 (1499, Muharrem) yılından önce inşâ edildiği anlaşılıyor. O. Arslanapa'nın, üzerindeki 1239 târihli Selçuklu kitâbesine rağmen, bu eserin Dulkadırlılar'a âit olduğu görüşü, elimizdeki vakfiye'nin sarih ifâdesi ile teyîd edilmiş bulunuyor.

Alâüddevle Beğ bu câminin bakımı ve orada vazife görenler için bol gelirli bir vakıf tahsîs etmişti. Bunlar arasında Elbistan çarşısında 55 dükkân, Bezistan ve câminin bitişiğindeki dükkânların gelirleri zikrediliyor.

2 — Taş Medrese'nin bitişiğinde bir mescit.

3 — Ayıntab (Antep)'da bir câmi.

4 — Şemse Hâtun Câmi : Bu câmi 910 (1504) yılında yine aynı hükümdar tarafından sevgili zevcesi Şemse Hâtun'un hâtırısı için yaptırılmıştır.

5 — Şimdi Adana'ya tâbî ve Kadirli adını taşıyan Kars'da bir câmi ki, Cevdet Paşa 1865'de bu câminin harâbesini görmüştü.

Bu zikredilenlerden başka Alâüddevle Beğ, Eshâbu'l-Kehif'de, Melik Gâzî Türbesi yanında, Zevniye Köyü'nde, Zamantı

Hisarında, Kalamın(?) Köyü'nde, Göynük Köyü'nde ve daha bazı köylerde mescitler yaptırdığı gibi, Maraş'daki Eski Câmî başta olmak üzere, seleflerine âit birçok câmî, medrese ve mescitleri de tâmir ettirmiştir.

b — **Medreseler** : Bu medreseler Dulkadir ülkesinin başlıca iki mühim şehri olan Maraş ve Elbistan'da görülmektedir. Maraş'dakiler zamânımıza kadar gelen Taş Medrese ile Hâtuniye mahallesinde bulunan Şemse Hâtun Medresesi ve Bağdâdiye Medresesi idiler. Elbistan'dakilerin ise Sa'diye, Kızılca Oba mahallesindeki Hâtuniye ve Ulu Câmî'nin yanındaki adı verilmeyen medreseler olduğunu biliyoruz. Bu medreseler aynı hükümdar tarafından inşâ veyâ tâmir ettirilmiştir. Aynı Dulkadir beğinin Eshâbu'l-Kehif'te de bir medrese yaptırdığı anlaşılıyor.

c — **Zâviyeler** : Gerçekten îmarcı bir emîr olan Alâüddeve Beğ, ülkesinin birçok şehir, kasaba ve köylerinde zâviyeler tesis etmiştir. Elimizdeki vesikalara göre, bu zâviyelerin kırktan fazla olduğu anlaşılıyor.

Bunlardan başka Maraş'da bir imâret, bir han ve bir hamam ile Antakya olması muhtemel bir şehirde de bir çeşme yaptırdığı anlaşılıyor. Kırşehir'deki Ahi Evren Türbesi'nin de 886 (1481) de aynı hükümdar tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.

Alâüddeve'nin oğullarından Bozok (takriben bugünkü Yozgat vilâyeti) vâlisi Şah Ruh da îmarcı bir beğ idi. Şah Ruh Beğ, o zaman Bozok'a bağlı Gemerek, Çandır ve diğer kasaba ve köylerde mescit ve zâviyeler tesis ettiği gibi, Kızılırmak üzerinde de Selçuk köprülerini andıran muhteşem bir köprü yaptırmıştır. Gerek bu köprü, gerek Çandır'da zevcesi, amcası Şah Süvar Beğ'in kızı, Şah Sultan Hâtun için yaptırdığı türbenin tarafımızdan incelenip yayınlandığı tebliğimizin başında söylenmişti.

Son Dulkadirli emîri, Şah Süvar Oğlu Ali Beğ'in Hacı Bektaş'daki Balım Sultan Türbesi'ni yaptırdığı mâlumdur. Ali Beğ'in aynı zamanda birçok mescit ve zâviyeler tâmir ettirdiği hakkında bazı kayıtlara rastgelinmektedir.

NOTLAR ve TENKİDLER

1. MEHMED ÂKİF'E dâir İKİ VESİKA

F. A. TANSEL

Kubbealtı Akademi Mecmûası'nın 1977 Nisan'ında yayımlanan 2'nci sayısındaki *Notlar ve Tenkidler* başlıklı yazımızın birinci bölümünde, değerli meslekdaşım Prof. Dr. Kaya Bilgegil'in Başvekâlet Arşivi, *Sicill-i Ahvâl Defteri*'nden alarak neşrettiği vesika dolayısıyla, Mehmed Âkif'in Nüfûs Tezkiresi'nde Bayramic'de doğduğu kaydedilmişse de, orada değil İstanbul'da doğduğunu isbâta çalışmıştık. Bu yazımızı lutfen okuyan M. Uğur Derman'ın mecmuamızın 1977 Temmuz'una âit 3'üncü sayısındaki *Mehmed Âkif'e dâir İki Vesika* adlı yazısındaki,

«İlk Nüfûs Tezkiresi Bayramic'den alınırken, doğum yeri de yanlışlıkla aynı yer olarak gösterilen Âkif'imiz,

Sessiz yaşadım, kim beni ner'den bilecektir

diyebilen yaradılışı dolayısıyla, bu hatâyı her hâlde sonradan düzeltirmek lüzümünü da duymamıştır» cümlesinden, bizimle aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır. Müellifimiz, bu münâsebetle bizlere, değerli iki vesika da kazandırmıştır: Bunlardan biri, kaybolan aslı yerine, 7 Kânûn-ı Sâni, 1335'de aldığı nüfûs tezkiresi, öteki emekli maâşî cüzdânı'dır; her ikisinin klişesi, ilkinin yeni harflere çevrilmiş metni de neşredilmiş bulunuyor.

Âkif'in hayât çizgisi hakkındaki bilgilerimizi tamamlayıcı bu değerli yazı dolayısıyla bir bakıma basit bir tarih yanlığına dikkati çekmeği faydasız görmüyoruz: 7 Kânûn-ı Sâni, 1335'in Milâdi karşılığı 20 Ocak, 1919 gösterilmiştir. Gâzi Ahmed Muhtar Paşa'nın *Takvîmü's-Sinîn*'ine göre, bu Mâlî tarihin karşılığı 20.1.1920 ise de, 1 Mart, 1333 (1917)'den başlayarak Efrençî (Gregorian) takvimi kullandığımızdan, ay-gün tarihlerine Rûmî (Julian) takvimine göre onüç gün eklemeyi kaldırdığımız için, 7.1.1335'in doğru karşılığının 7.1.1920 olduğunu söyleyebiliriz.

2. SAZŞÂİRİMİZ ÜSKÜDÂRÎ ve BİLİNEN İKİ TÜRKÜSÜ

Memleketimizde, biricik Halk Bilgisi dergimiz olan, İhsan Hınçer'in gayretiyle yıllardanberi devâm eden bir mecmuamız vardır: *Türk Folklor Araştırmaları*.. Derginin hemen her sayısında, *Bize Gelen Kitaplar* başlıklı, ba'zan dergileri de içine alan birçoklarımız için faydalı bir kısım da bulunmaktadır. Derginin 1977 Eylûl'üne âit 338'inci sayısında, bütününü aşığıya aldığımız bilgi verilmiştir:

«Jozef Blaškovič, *Zwet Türkische lieder über die Eroberung von Nové Zámky aus dem jahre 1663 (1663 Senesinde Nové Zámky'nin Fethi üzerine Yakılan İki Türkü)*. Viyâna'ya gitmekte olan Osmanlı-Türk ordularının 1663'de Nové Zámky'yi (Uyvar Kalesi'ni) kuşatmaları esnâsında, bir asker olan Ahmed Üsküdârî'nin söylediği iki türkünün incelenmesi. Gerek Ahmed Üsküdârî'nin, gerekse bu türkülerin ilk def'a ortaya çıkarılması sevindirici bir olay (*Asian and African Studies*, xii., 1976'dan ayrı basım (S. 63-69). 24x17 boyunda.)»

Verilen bu bilgiler, bibliyografya kayıtları bakımından doğru sayılabilir¹; Üsküdârî'nin ve iki türküsünün ilk def'a ortaya

1 *Asian and African Studies*, Department of Oriental Studies of the Slovak of Sciences Bratislava; xii., 1976, s. 63-69. Veda, Publishing house of the Slovak Academy of Sciences Bratislava. Curzon Press, London.

çıkarıldığı ise gerçeğe tamâmiyle aykırı, söz konusu araştırma gözden geçirilmeksizin varılmış bir hükümdür; çünkü, Jozef Blaškovič'in yazısından kırk yıl önce Üsküdâri Ahmed adlı saz-şâirimizin bulunduğunu, ele geçen iki değil dokuz şiirinin de yayımlandığını biliyoruz. *XVII. Asır Sazşâirlerinden Üsküdâri* adlı bu çalışmada², biri Kandiye savaşına³, ikisi Uyvar fethine dâir şiirlerinde (Nu. 1, 11, 111) geçen şahıs adları, tarihi hâdiseler hakkında *Hammer* ve *Silâhdâr Tarihi*'ne dayanılarak bilgi verilmiş, 1663'de hayâtta olduğu, dolayısıyla yaşadığı zamân tesbit edildiği gibi, yine şiirlerine dayanılarak husûsiyetleri de kısaca anlatılmıştır. J. Blaškovič'in yazısında, Üsküdâri ve Uyvar fethine dâir iki şiirinin kaynağını bu araştırma teşkil ettiği kaydedilmiştir (S. 64, not—5).

Sözü geçen iki şiiri, Türkçe çalışmadaki ba'zı imlâ yanlışlarıyla, ba'zı tertip hatâlarının eklenmesiyle yazısına nakleden J. Blaškovič, bu Türkçe makâlede bahsedilen Hammer'in eseri dışında (S. 64, not—6), Türkçe, Macarca, v.b. eserlere dayanarak, bu şiirlerde adı geçen şahıs ve hâdiseler hakkında epeyi geniş bilgi vermiştir⁴. Her iki şiirin tahlili dolayısıyla Türkiye'de Folklor ve Halk Edebiyatı üzerinde çalışan müesseselere, bunların neşriyâtına âit bilgi çok yetersiz, halk şiirlerinin vezni ve şekline dâir bilgilerden ba'zıları hatâlıdır: *Uyvar Türküsü*, veyâ *Destan* diyebileceğimiz şiire *Koşma* başlığı konulmuştur. Her iki şiirin vezni, ba'zı mısralar duraksız olduğundan 11'lidir. Yazar, bu husûslardaki bilgiye yabancı olduğundan,

2 **Ülkü** mec., c. VIII., nu. 44, İlkteşrin, 1936, s. 119-22.

3 Üsküdâri'nin Girid Savaşı hakkındaki, **Türki-i Üsküdâri** başlıklı bu şiiri, **Ülkü**'deki çalışmadan önce Nihad Sâmî Banarlı tarafından, yanılmıyorsak aynı **cönk**'ten faydalanılarak **Kültür Haftası**'nda (Nu. 20, Mayıs, 1976, s. 372-74); daha sonra yine onun, **Ülkü** dergisindeki **Halk Şâirlerinde Girid Savaşı ve Şâir Âşık hakkında Notlar** başlıklı yazısında (C. x., nu. 56, Birinciteşrin, 1937, s. 141) neşredilmiştir.

4 **Asian and African Studies**'in 1976'da yayımlanan cildinde (xii., s. 71-84), Vojtech Kopcan'ın, Uyvar fethi hakkında daha etraflı bilgiyi içine alan, **Einige Anmerkungen zu Evliya Çelebis Seyahatname** başlıklı bir çalışması da basılmıştır.

*Alaylar bağlayub, safların dizib
Nemçe Kıralı'nın bağrını üzüb*

*

Safâ bahşeyledi bay ve gedâya

*

Üsküdâri, hamd et Vâhid-i Hakk'a

mısrâlarını da içine alan birinci metnin bütün mısırâlarını Hece Vezni'nin 4+4+3 kalıbıyla yazılmış olarak işâret etmiştir; Halk şiirlerimizin nazım şekli, vezni bakımından, pek de mühim olmayan bu gibi yanlışları içine alan J. Blaşkoviç'in bu araştırmasını, Üsküdâri'yi, Uyvar fethi hakkındaki iki *Destan*'inin Türkçe metnini ve bunları Almanca'ya tercemesiyle memleketimiz dışında daha geniş çevreye tanıttığı için minnet ve şükrânla karşılıyoruz.

3. BİBLİYOGRAFYA LİSTELERİ

ve

FÂTİH SULTAN MEHMED HAKKINDA FIKRALAR

Bibliyografya ilim dalının karşılığı olarak dilimizde önceleri İlm-i Ahvâl-i Kitâb (kitapların hâllerinden bahseden ilim), Kitâbiyât (kitaba âit şeyler), v.b. ta'birleri kullanmakta idik. Sâhası çok geniş olan bu ilim dalının nevi'lerinden biri de Bibliyograf Listeleri'dir; bu nevi'deki bibliyografyalar, kitap, broşür, makâle, gazete, dergilere âit listeleri içine alır. Bu gibi bibliyografya listelerinden meydana gelen eserler bir bakıma çok faydalıdır; çünkü bizleri, yalnız, yaşadığımız memleketteki kütüphânelerde bulunan basılı yayımlardan, hattâ yazmalardan değil, dünyânın dört bucağındaki kütüphânelerde mevcût olanlardan da haberli kılar. Türkiye'mizde Bibliyografya ilim dalı üzerinde çalışanların başta gelenlerinden Millî Kütüphâne'nin önceleri Okuyucu Hizmetleri Bölümü Müdürü, günümüzde Başbakanlık Cumhuriyet Dönemi Arşivi Dâire Başkanı İsmet Binark ile Millî Kütüphâne Genel Müdür Yardımcısı Nejad Sefercioğlu bu sâhadaki çetin çalışmalarının verimi epeyi eser

neşretmişlerdir; sayısı yaklaşık olarak onbeşi bulan bu eserlerden bazıları yalnız İsmet Binark, daha çoğu her ikisinin birlikte çalışmalarının verimidir⁵. Şu son günlerde, her ikisinin birlikte hazırladıkları *Erzurumlu İbrâhim Hakkı Bibliyografyası*⁶ ile, *İstanbul, Fâtih, Fetih ve Fâtih Devri Hakkında Yazılmış Kitaplar Bibliyografyası* (Bir Deneme) yayımlanmış bulunmaktadır⁷.

Bibliyografya listelerini içine alan eserlerin neşri, ilim seviyesi düşük memleketlerde birçok türedi âlimler'in ortalığı kaplamasına yol açmaktadır. Herhangibir sâhada ilmi hiçbir yazısı bulunmayanlar bile, bu listelerden faydalanarak seçtikleri birkaç eser ve makâledeki bilgileri gelişi-güzel birbirine ekleyerek, o yazılardaki dip-notları da kendi buluşları gibi aktararak araştırma verimi (!) eserler hazırlamaktadırlar. Bibliyografya listelerine dayanılarak, falanın, falan gazete, dergideki yazıları birine daktilo ettirilip neşredilivermektedir. *Doğumunun 95. Yıldönümü Münâsebetiyle Ziyâ Gökâlî Bibliyografyası, Kitap—Makâle* adlı, İsmet Binark ile Nejad Sefercioğlu'nun birlikte hazırladıkları eserden sonra⁸, 1971'den bu yana, Z. Gökâlî hakkındaki neşriyâtın, en azından yüzde-doksanı böyle, kolayca hazırlanmıştır; ilim türedilerinin, çoğu ticârî maksadla öne sürdükleri bu araştırmalar (!), husûsî kuruluşlar bir yana, resmî birçok müesseselerimiz tarafından da, çevrelerine böyle âlimler de sızdığı için himâyeye görüp bol-bol yayımlanmaktadır.

5 Bu eserler hakkında bilgi edinmek için Filiz Başbuğoğlu, F. Gülser Tuncer, Semâ Akıncı ve İsmet Baydur tarafından hazırlanan **Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası** adlı esere bakılabilir (Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Yayınları: 3; Ankara, 1973, Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi, s. 70 v.d.).

6 Kültür Bakanlığı Yayınları: 280; Ankara, 1977, Başbakanlık Basımevi, 48 sayfa.

7 «Bu eser, İstanbul Fetih Cemiyeti'nin 76. kitabıdır»; İst., 1977, Bahâ Matbaası, xvı+120 sayfa.

8 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 38, Ankara, 1971, Ayyıldız Matbaası, xxvııı+200 s. Aynı şeyi, Şerif Hulûsî'nin hazırladığı «**Namık Kemal'in Eserleri**» adlı bibliyografya için de söyleyebiliriz (**Namık Kemal hakkında**, Dil ve Tarih—Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyâtı: 2, İst., 1942 Vakıf Matbaası, s. 303-421).

İlmin herhangi bir sâhasında ihtisâs sâhibi olanlar bibliyografya listelerinden, bunlarda kaydedilenlerden hangilerinden habersiz olduklarını öğrenmek bakımından faydalanırlar. Böyle kimselerin incelemelerinde, daha önce birçokları tarafından kullanılmış belli kaynaklardaki bilgilerin tekrârı değil, ömür boyunca araştırmaları verimi elde ettikleri notlar esas malzemeyi teşkil eder; çok def'a, üzerinde çalışılan konu ile bir ilişiği yok görülen eserlerin gözden geçirilmesiyle elde olunan bu notlar sâyesinde, ba'zı hatâların düzeltilmesi, eksiklerin tamamlanması mümkün olmaktadır. Bibliyografya ilim dalına âit, bir başka deyimle bibliyografya listelerini içine alan eserlerde bu gibi malzemeye pek rastlanılmaz; çünkü bibliyografya listeleri kütüphâne kataloglarındaki eserlerin adları, dergi, v.b. şeylerdeki o konuya ilişik yazı başlıkları gözönüne alınarak tesbit edilmektedir. Belli kaynaklar dışındaki malzemeye, ancak, bunlara dayanılarak yazılan araştırmalar muhteviyâtça da gözden geçirilip, nereden alındığı kaydedilerek yer verilebilir. Bütün bunları, ilmî araştırmaların esâsını teşkil eden yeni bilgileri içine alan bir eserin, yalnız, o konuda hazırlanmış bibliyografya listelerinden faydalanmakla meydana getirilemeyeceğini anlatmak için yazmış bulunuyoruz. Aşağıdaki birkaç örneğin, bu fikirleri daha iyi belirteceğini umuyoruz:

S. Nüzhet Ergun'un *Türk Müsıkisi Antolojisi, Dîni Eserler'*inde, *Ma'rifet-Nâme* müellifi İbrâhim Hakkı'nın,

Hak şerleri hayr eyler;
Zannetme ki gayr eyler.
Ârif anı seyreyler;
Mevlâ görelim ne'yeler,
Ne'ylerse güzel eyler!

kıt'asıyla başlayan *İlâhîsi*'nin metni, Nevrûz, Düyek ve Uşşak, Düyek iki bestesi bulunduğu, bunların tekyelerde Âşık Tarzı'ndaki ezgileriyle okunduğu kaydedilmiştir⁹. Dr. Sâim Sakaoğlu'nun *101 Anadolu Efsânesi* adlı eserinde, «Erzurum ve çevresinde onun ve yakınları hakkında pek çok efsâne söylenilmekte» olduğu bildirilmiş, bunlardan biri, *İbrâhim Hakkı ve Oğulları*

9 C. II., İst., 1943, Rizâ Koşkun Matbaası. s. 521-22, 612, 642.

başlığı altında nakledilmiştir¹⁰. Bu gibi malzemenin, *Erzurumlu İbrâhim Hakkı Bibliyografyası*'nda yer alamayacağı, bir bakıma pek tabii'dir. Bibliyografya listelerinde çoğu yer verilemeyen şeylerden biri de, hikâye nevi'lerinden fıkralardır.

*

Belli bir maksadı, müdâfaa edilen bir fikri içine alan, bunları en kısa yoldan anlatan fıkra (Anecdote)'ların mevzûlarını, o çevrenin dikkatini çeken, iz bırakan mes'eleler, vak'alar, hareketler, sözler, karakter husûsiyetleri teşkil eder. Mizâh, hiciv unsurlarını da içine alan bu hikâyeler önce ağızdan ağıza dolaşır, nesilden nesle geçer; meydana geldiği sırada, veyâ sonraları yazarlar tarafından muhtelif münâsebetlerle tesbit olunur. Fıkralara hemen her nevi'deki eserlerde, en çok tarihlerde sık-sık rastlarız; yalnız bunları içine alan *Latâyif* kitaplarımız da vardır.

Nâmık Kemal, *Fâtih* adlı monografisinde meziyetlerini anlattığı Fâtih'in, «Dünyaya gelen kahramanların en büyüklerinden olmakla berâber Timur gibi istilâ» iddiâsında bulunmadığından, yaradılış bakımından savaşı, yakıp yıkmayı sevmediğinden, fetihten çok i'mârdan yana olduğundan, «ilim, hikmet, âdâb ve latâyife» meylerinden bahsetmiştir; bu münâsebetle kaydettiği dip-notta, «Fâtih'den pek çok nükte-perdâzlar rivâyet olunurlar» dedikten sonra, bu fıkralardan ikisini de anlatmıştır; bunlardan biri Molla Gürânî'nin bir ta'rizine karşı Fâtih'in onu nezâketle, iğneleyici bir cümle ile nasıl susturduğu hakkındadır; ötekinde, Fâtih ile bir dervişin konuşması nakledilmiştir: Fâtih birgün av yerinde gezip dolaşırken, İslâm kardeşliği dolayısıyla mâl ve mülkünün yarısını kendisine vermesini teklif eden dervişe şu karşılığı verir: «Hele şu bir akçeyi al git; eğer öteki karındaşlarımız duyarsa hissene o kadar da isâbet etmez¹¹!»

10 Damla Yayınevi, Nu. 46; İst., 1976; Yüksel Matbaası, s. 117 v.d.

11 *Evrâk-ı Perişân, Fâtih*, «Birinci def'a olarak Beyoğlu'nda Uzun-yol'da Haçopolu Çarşusu'nda onüç numarada Ahmed Midhat'in matbaasında tab'olunmuştur», s. 263-64.

Nâmık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır, bu güzel fıkrayı genişleterek aşağıdaki manzûm hikâyeyi yazmıştır¹²:

FÂTİH İLE DERVİŞ

Hazret-i Fâtih'e bir merd-i fakir
Geldi birgün dedi, «Derviş-i hakir
Lutf-ı şâhânene gâyet muhtâc:
İki gündür yaşıyor çıplak, aç;
Ona ihsân-ı ferâvân eyle,
Gülmeyen ömrünü handân eyle!»
Açtı Fâtih keseyi... Dervişin
Pas tutan sâmia-i fakri için
Temiz altun sesi tannân oldu,
Çeşm-i ümmidi dırahşân oldu.
Keseden lâkin üç akçe ancak
Çıkabildi...

«Bu mu ihsân olacak
Bana, ey şâh-i e'âli-küster?»
«İki günlük aç a üç akçe yeter!»
Derviş, oldukça suhan-perver idi:
«Pâdişâhım, bu adâlet mi?» dedi,
«Hazret-i Âdem'in evlâdından
Biri üç akçeye olsun şâyân,
Diğeri bir kese altuna? Hayır!
Bu kadar fark olamaz, hak yıkılır!
Kardeşiz, altunu taksim edelim:
Kesenin nısfı sizin, nısfı benim!»
Derviş âkıl ise, Fâtih bî-şek
A'kal-u ersed idi; lutf ederek
Dedi: «Hakkın var, evet bir babadan,
Bizi dünyâyâ getirmiş Yaradan;
İki kardeş değiliz ammâ biz,
Doldurur âlemi kardeşlerimiz.
Gelseler hepsi olur müşkil iş,
Sana bir akçe de düşmez, derviş!
Duymadan kimse hemân al da çekil,
Yalnız kaldığımı ni'met bil!»

12 Ali Ekrem, **Ordunun Defteri**, İst., 1336, Evkaaf-ı İslâmiyye Matbaası, s. 180 v.d.

Her memlekette olduğu gibi asırlar boyunca bizde de ah-lâka aykırı hâlleri, garip micâz ve fikirleriyle her sınıf halk arasında meşhurlar bulunduğunu; fakat bunlardan çok, milyonlarca insan arasında eşine pek az rastlanılan büyük adamların ve şâirlerin zarifliklerini yansıtan fıkraların tesbitini, neşrini öne süren Mehmed Tevfik, *Nevâdirü'l-Zarâyif* adlı eserini bu maksadla hazırlamıştır; bu eserinde kendisinin husûsî mecmuasına kaydettiği, başkalarından dinlediği ve hatırladığı devlet büyükleri, şâirler hakkındaki fıkralardan ba'zılarını, bu arada Fâtih'e dâir onbir fıkrayı buluruz. Bunlardan biri, şâir Bursalı Ahmed Paşa ile Fâtih arasındaki bir konuşmaya dâirdir:

«Paşa'nın sakalı pek genç iken ağarmakla boyarmış. Pâdişâh birgün, *nûru zulmete niçün tercih ediyorsun* diye sorar. Paşa, *yalancının yüzünü karalıyorum* deyip, genç iken sakalının kendisini ihtiyar gösterdiğini îmâ eylemiştir¹³.»

Fâik Reşad'ın, başlıca kaynaklarını yirmiden çok eski, yeni eser teşkil ettiğini bildirdiği *Külliyât-ı Latâ'if*'inin birinci cildinde Fâtih hakkında yer-yer yedi fıkra görürüz. Mecmuamızın sayfa sınırlarını aşmamak için, bunlardan seçtiğimiz birini, dilini anlaşılacak ölçüde sâdeleştirerek veriyoruz:

Birgün Fâtih Hazretleri'nin katında bir münâsebetle zehirli böceklerden, eziyet verici hayvanlardan söz açılır. Şark Vilâyetleri Defterdârı olan bir zât der ki, «Pâdişâhım! Horasân'da bir nev'i vardır ki gizlice insanı sokar; her kimi sokarsa derhâl ateş gibi yakar, tulum gibi şişirir, öldürür. Buna bir ilâç bulmuşlar: Bir parça köpek tersini süt, yâhut su ile ezip hayvanın soktuğu şahsa yedirirler. Doğan her çocuğa, başka diyârlardan gelen misâfirlere de bu ilâçtan yedirdikleri gibi, bu şehir halkının hepsi de ayda bir def'a yiyip, böylece, hayvanın zararından kurtulmayı sağlarlar.»

Fâtih Hazretleri Defterdâr'a der ki, «Bunu kendin gördünde mi söylüyorsun; yoksa, başka birinden işittinde mi naklediyorsun?»

13 Cüz'-I, İst., 1299, Mihran Matbaası, s. 9-16. Bu cümle metinde, «Nûru, zulmete niçin tercih ediyorsun?» şeklindedir. Doğrusu, «Nûru, zulmete niçin tercih etmiyorsun?» olması gereklidir.

Defterdâr, «Hâyır, Sultânım! Kulunuz orada tamâm iki sene oturdum; gözümle gördüm» cevâbını verince, Fâtih gülererek, «Anlaşıldı ki sen de o ilâçtan yemişsin!» deyince, orada bulunan vezirler gülmüşler; Defterdâr da epeyi utanç duymuş¹⁴.

Ağızdan ağıza dolaşırken, hattâ tesbit edilirken ba'zı değişmelere uğrayan, biri ötekinden az-çok farklı varyantları bulunan fıkralar, esâs bakımından bir gerçeği içine almaktadır; bu yüzden, eşine az rastlanılan büyük şahsiyetlerin icrââtını, muhtelif karakterlerini, husûsi hayâtını ve çevresindeki kimselele yakınlık derecesini aydınlatıcı birer malzeme kıymetindedir. Onların hayât çizgisini anlatan eserlerde, haklarındaki fıkralar az ise, sırası geldikçe yer-yer kullanılabilir; sayıca çok olduğu takdirde bunların hepsinin nakli, ciddi bir hâltercemesinin sınırları dışında kalacağından, az veyâ çokluğuna göre bir makâle, birkaç formalık eser olarak da neşredilebilir. Bu yazımızda Fâtih hakkındaki sözünü ettiğimiz fıkraların sayısı, 2'si Nâmık Kemal, 11'i Mehmed Tevfik, 7'si Fâik Reşad tarafından tesbit edilmek üzere 20'dir; Fâtih ile Derviş fıkrası her üçünde, Fâtih ile Molla Gürânî'nin konuşmalarını içine alan fıkra Nâmık Kemal'den başka M. Tevfik'in eserinde de bulunduğu için bu sayıyı 18'e indirebiliriz. *Şakâyyık*, v.b. tarihî kaynaklar, Şuarâ Tezkireleri taranılınca bunların tutarı, küçük bir eser meydana getirecek ölçüde arttığı görülecektir.

Ankara — 24 Kasım, 1977

14 C. 1., İst., 1328, Sancakyan Matbaası, s. 9-11, 190-92, c. 11., İst., 1328, Müşterekü'l-Menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, s. 506.

KAMARA 1927

Bu sefâlet kokan küçük kamara
Mesken olmuştu bir zaman da bana.
Yolcu, günlerce ben de dalgalara
Bakarak vardım isli bir limana.

Bir gün elbet senin de beklediğin
Ufku bir müptezel sabah doğurur.
Fakat ey yolcu, varmak istediğin
Ve hayâl ettiğin ufuk bu mudur?

Basacaksın da kirli yer yüzüne,
Bu hayâtın güneşli gündüzüne
Varacaksın sanır mısın sanki?

Boş ufuklarla dalgalar kat kat
Seni bezdirdi, yordu, yordu, fakat
Kıyılardan ne bekleyorsun ki?

Tahsin Banguoğlu

Süleyman Nazif'le İlgili Bâzı Vesîkalar

Prof. Dr. M. Kaya BİLGEGİL

Bu araştırma, yirmi beş vesîkayı ortaya koyacaktır. Bunların ikisi ile Başbakanlık Arşivinde karşılaşılmıştır; geriye kalanları da Şâir'in İçişleri Bakanlığı'ndaki dosyasında yer alıyor. — Aralarında biri hâriç — Süleyman Nazif'in Hükûmetçe tesbit edilmiş resmî hayâtını ortaya koyan bu kâğıtlar; bâzan aynı bilgiyi tekrâr eder mâhiyettedir; fakat bütünüyle bir hizmet kronolojisinin resmî adeseden temâşâsını sağlar.

I. Bu Vesîkalarda Yer Alan Bilgiler

Şâir'in Mensûb Olduğu Aile

Süleyman Nazif, Kastamonu Vâliliği sırasında doldurduğu ve matbû suâllerin kendi el yazısı ile cevaplarından meydana gelen **sicill-i ahvâl** kayıtlarına esas teşkil edecek olan bir hâl tercemesi kâğıdında, **ebeveynim cihetiyle târihten ihrâz-ı ma'rûfiyet etmiş bir sülâleye mensûb değilim** diyor (**Vesîka : I**). 28 Ocak 1303 târihinde Diyarbekir'den Mâbeyn-i Hümâyûn'a çekilen sekiz imzâlı bir telgrafta, Şâir'in âilesi, **mine'l-kadîm Devlet-i 'aliyye uğrunda hidemât-ı müstakîmâne ile müştahir bir hânedân-ı necîb** diye vasıflandırılmıştır (**Vesîka : IV**): Bu, «müştahir» ve «necîb» sıfatlarını kullananlar; Nazif Bey'in, doğduğu mahallenin ihtiyâr heyetidir. Ayrıca **Fırâk-ı Irak** yazarı; Tebriz'de çıkan **Âsâyiş** gazetesinin şahsına yönelttiği hücumları cevaplandırırken büyük amcaları arasında yer alan İsmâil Fâmî

Efendi'ye âit, iki yüz otuz yıl önce söylenmiş Türkçe bir beyitle, üç yüz sekiz yıl önce ölen Mehmed Emîri Efendi'ye âit başka bir beyti zikrediyor; ayrıca babasına, büyük babasına, onun babasına âit manzûmelerin de hâlâ hâfızalarda yaşadığını bildiriyor.

Yine aynı yazıda, Şâir'in anne yönünden uzak soyu ile ilgili şöyle bir cümle vardır; **Vâldemin cediti Akkoyunlu devletinin en kuvvetli istinadgâhı olan Hindî adlı bir Türk aşîretinin re'îsidir** ¹.

Bu bilgiler, yayınlayacağımız vesikalarda yoktur; esâsen resmî hâl tercemesinin dar çerçevesine de sığmazdı. **Ebeveyni** bakımından «mâruf» bir soya mensûb olmadığını ileri sürmesi; bu sözle bütün Türkiye'yi kaplayan bir «mârûfiyet»i kasdetmesiyle yorumlanabilir. Yoksa Şâir; mahalle ihtiyar heyetinin bildirdiği gibi «Diyarbakir hânedânı»ndan, Osmanlı Devleti'ne doğru hizmetleriyle «müştehir», «necip» bir âileye mensuptur.

Vesikalardan öğrendiğimiz diğer bir husus da, Mardin Mutasarrıfı iken ölen babası Mehmed Said Paşa'nın **Rumeli Beğlerbeği pâyelûlardan** olmasıdır (**Vesika : I**). Bu zâtın, **Mir'âtü'l-İber ve Mizânü'l edeb gibi te'lifâtından başka 'ulûm-i şettâya müte'allik müellefât-ı 'adîdesi** vardı (**Vesika : I**).

Doğum Târîhi

Süleyman Nazif'in doğum târihi bahsinde kaynaklardan ikisi arasında ihtilâf vardır : Kendisi, el yazısıyla doldurduğu hâl tercemesi kâğıdında, 12 Şevvâl 1285 (17 Ocak 1284) te doğduğunu bildirmiştir (**Vesika : I**). Mahalle İhtiyar Heyeti tarafından Mâbeyn'e çekilen telgrafta 1288 Ocak'ında doğduğu ileri sürülüyor (**Vesika : IV**). Burada, Pâdişâh'ın merhameti celbedilmek için, Şâir'in küçük yaşta gösterilmesi istenmiştir. Biz, Nazif Bey'in beyânını esas sayıyoruz: Şâir, ileride İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal'a 1284 Şevvâl'inde doğduğunu bildirecektir ².

1 **Resimli Gazete**, 11 Teşrin-i evvel 1340 — İbrâhim Alâettin, Süleyman Nazif, İstanbul, 1933, s. 5.

2 İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal, **Son Asır Türk Şâirleri**, İstanbul, 1938, s. 1118.

Yetiştirilmesi ve Bildiği Yabancı Diller

Süleyman Nazif, yetiştirilmesiyle ilgili suâli cevaplandırırken, tahsîlinin husûsî olduğunu bildiriyor³: Kendi ifâdesine göre, **cüz'î ve küllî** her türlü **müktesebât-ı ilmiyyesi** babasının ihtimâmı eseridir (**Vesika : I**). Kendisinden Osmanlı ve Fars dillerinin gramer ve edebiyâtı⁴ ile umûmî târih ve mantığı; husûsî hocalarından da, Arapça'nın gramer ve sentaksı ile Fransızca'yı okumuştur (**a.y.**)³.

Vesikalarda, ana dili olan Osmanlı Türkçesi'nden başka, Fransızca, Farsça, Arapça ve Kürtçe bildiği kayıtlıdır (**Vesika : I, II, VIII**): **Lisân-ı mâder-zâdım olan Osmanlı Türkçesi'nden başka fransız fârisî lisanlarında tekellüm ve terceme ve tahrîre muktedir ve arabcadan yalnız istihrâc-ı me'âl ile yalnız ifhâm ve tefehhüm-i me'âl edecek kadar meleke-i tekellümü hâ'izim**⁵. **Bir parça da kürdçe söylerim**⁶ (**Vesika : I**).

Çocukluğunda Dolaştığı Yerler

Şâir; doldurduğu hâl tercemesinde bâzı yerlerinde babası

3 Ermeni papazı iken afaroz edilen Mardinli Aleksan Gregor-yan'dan Fransızca öğrenmiştir: a.e., s. 1119. Muş Müftisi Emin Efendi'den de Arapça okur: a.y.

4 Şâir, babasını örnek sayarak edebî hayâta atılmıştır. Eski bir yazısında babasının evinde toplanan edebiyat «encümen»lerini şu sözlerle anlatıyor: **Hemen her akşam babamın evinde toplanan evid-dâsı, meselâ Nâbi Efendi'nin bir vak'aya veyâ bir şahsa telmih eden bir beytini, Koca Râgıp Paşa'nın bir sözünü, Haşmet'in bir nüktesini, Nef'i'nin bir hikâyesini sanki o haftanın, o günün hâdisâtındanmış gibi ne canlı bir edâ ile naklederlerdi. Ve rûh-ı ecdâd hâfıza-i ahfadda bu sûrette yaşar, yaşardı. Hâdisat, 4 Mart 1919.**

5 Süleyman Nazif, mektepte tahsil görmeyişini; **zamân-ı sebâvetinde livâ değil vilâyet merkezlerinde bile muntazam mekâtib-i resmîye bulunmamasına** bağlıyor (**Vesika : I**). Maamâfih Harput'ta bir mahalle mektebine, Maraş'ta Bâyezîd Câmii'nin alt katındaki bir ders-hâneye, Diyarbakır'de rüşdiyeye devâm etmiştir. İ.E.M.K. İnal, a.e., s. 118.

6 Tebriz'de çıkan **Asâyiş** gazetesine cevap verirken, **Evvelâ ben Kürd değilim. Türk ve Âzerî Türkü'yüm.** Ardından da, **Türklerde tev-hîd-i mukadderât etmiş bu cefâ-keş ve vefâkâr kavmi da'imâ sevdiğini ifâde ediyor.** **Resimli Gazete**, 11 Teşrin-i evvel, 1340.

nın memûriyeti gereği dolacağı yerlere pek umûmî ifâdeler içinde temâs ediyor. Bunlardan biri şöyledir: **Pederim mutasarrıflıkla elviye ve bilâd-ı muhtelifede geşt ü güzâr etmekle evlâd ü 'ıyâlini de berâber bulundurmağa mecbûr olduğu...** Yâhut: **Eyyâm-ı sebâvetle ahd-i şebâbın devre-i ûlâsını elviye-i muhtelifede mutasarrıf bulunan pederimin nezdinde ve ba'zan maskat-ı re'isimiz olan Diyarbekir şehri havâlisinde imrâr ederek...** (Vesîka : I). Bunlardan yalnız Muş'la Mardin'in adları anılmıştır⁷.

Memûriyetleri

Bunları vâlilikten önceki safha, vâlilik safhası olarak ele almak mümkündür :

1 — Vâlilikten Önceki Safha :

Süleyman Nazif, bu safhada ya ayrı ayrı zamanlarda farklı vazîfeler görmüş ya da birkaç işi aynı zamanda yürütmüştür.

Ayrı Ayrı Zamanlarda Gördüğü Farklı Vazîfeler :

Bunlar için şöyle bir kronolojik levha çıkartabiliriz :

1) **Muş Reji Müdüriyeti** : 24 Ramazan 1307 (1 Mayıs 1306) den 29 Rebîü'l-evvel 1308 (21 Teşrin-i evvel 1306) e kadar (Vesîka : I, III, VI).

2) **Mardin Sancağı Tahsîl-i Bakâyâ Memurluğu** : 29 Rebîü'l-evvel 1311 (27 Eylül 1309) den Şâban 1311 (2 Şubat 1309) e kadar (Vesîka : I, III, VI).

Aynı Zamanda Gördüğü Farklı Vazîfeler :

3) **Diyarbekir Vilâyeti İdâre Başkâtipliği** : 19 Şâban 1311 (13 Şubat 1309) den 17 Cumâdie'l-âhire 1314 (11 Teşrin-i sanî 1312) e kadar (Vesîka : I, III, VI).

4) **Diyarbekir Vilâyet Matbaası Müdürlüğü ve Vilâyet Gazetesi Başmuharrirliği** : 19 Şâban 1311 (13 Şubat 1309) den 17 Cumâdie'l-âhire 1314 (11 Teşrin-sânî 1312) e kadar (Vesîka : I, III, VI).

⁷ Bunların dışında Mâmûretü'l Aziz, Maraş'ta da bulunmuştur. Babası, üç defâ, Mardin'e mutasarrıf olur.

5) **Lice Kazâsı Âşârını İhâleye Memur** : (Bundan önceki fıkralarda sözü edilen görevler üzerinde iken). 21 Zi'l-hicce 1312 (2 Hazîran 1311) den 17 Safer 1313 (27 Temmuz 1311) e kadar (**Vesika** : I, III, VI).

6) **İgtisâsı yatıştırmak göreviyle Diyarbekir'den Musul'a giden ve orada hem kumandanlık hem vâililik hizmetleri gören Mâiyet-i seniye Erkân-ı harbiyye Ferîki Abdullah Paşa'nın refâkatinde Kâtiplik** : 30 Şevvâl 1313 (1 Nisan 1312) den 23 Cumâdie'l-ûlâ 1314 (19 Teşrin-i evvel 1312) e kadar (**Vesika** : I, III, VI).

Şu iki görev de birlikte yürütülmüştür :

7) **Hüdâvendigâr Vilâyeti Mektupçuluğu** : 2 Cumâdie'l-âhire 1315 (17 Teşrin-i evvel 1313) den gâye-i Ramazan 1326 (17 Teşrin-i evvel 1324) ya kadar (11 yıl, 11 ay, 26 gün) (**Vesika** : I, III, VI).

8) **Hüdâvendigâr Vilâyeti Matbaa Müdürlüğü** : 2 Cumâdie'l-âhire 1315 (17 Teşrin-i evvel 1313) den gâye-i Ramazan 1326 (17 Teşrin-i evvel 1324) ya kadar (**Vesika** : I, III, VI).

9) **Nihâyet Meşrûtiyet'in ikinci defâ ilânı üzerine Konya Mektupçuluğuna tâyin edilir; fakat gitmez.**

2 — Vâililikler Safhası :

10) **Basra Vâililiği** : 8 Ramazan 1327 (10 Eylül 1325) de tâyin edildiği bu hizmet; 20 Şevvâl 1327 (21 Teşrin-i evvel 1326) ye kadar on ay sekiz gün sürer.

11) **Kastamonu Vâililiği** : Süleyman Nazif, 15 Zi'l-ka'de 1328 (4 Teşrin-i sâni 1326) de Kastamonu Vâililiğine tâyin olunur. 27 Zi'l-hicce 1328 (15 Kânûn-ı evvel 1326) de işe başlar (**Vesika** : I); 8 Hazîran 1327'de de ayrılır (**Vesika** : XXII).

12) **Trabzon Vâililiği** : Şâir'in Trabzon Vâililiğine tâyini, 12 Şâban 1329 (26 Temmuz 1327) a rastlar (**Vesika** : IX); burada 24 Ağustos 1327'den 23 Kânûn-ı evvel 1327 ye kadar hizmet görmüştür (**Vesika** : XXII).

13) **Musul Vâililiği** : Fırâk-ı Irak müellifi, 3 Ağustos 1329'da Musul Vâililiği'ne tâyin edilmiştir (**Vesika** : XII). Sözü geçen vilâyette işe başlama târihi hakkında vesikalar arasında uyuş-

mazlık vardır: Hizmet cedveline göre bu târih, 3 Eylül 1329'dur (**Vesika : XXII**). Mazbatalarda ise, târih 6 Teşrîn-i sâni 1329 dur (**Vesika : XII ve XIII**). Şâir, İbnül Emîn'e de, vazîfeye mübâşeret târihinin 1329 Eylül'ü olduğunu bildirmiştir. Bu itibarla Eylül'ün doğru olacağını düşünüyorum.

14) **Bağdat Vâliliği** : Süleyman Nazif, bu vazîfeye 3 kânûn-ı evvel 1330 da tâyin olunmuş (**Vesika : XIII**); bura 16 Kânûn-ı evvel 1330 la 16 Hazîran 1331 arasında hizmet görmüştür (**Vesika : XXII**).

Vekillikte Bulunduğu Vazîfeler

Şâir; herhangi bir sebepten bir vazîfeyi bırakmak zorunda kaldığı zaman, vazîfe yerinden ayrılıncaya kadar da, o işe vekil olarak bakar. Bu hizmetlerinin süreleri, tabîi olarak kısadır. Nitekim,

1) **Basra Vâlî Vekilliği** : 27 Ağustos 1326'dan 4 Eylül 1326 ya (**Vesika : XXII**),

2) **Kastamonu Vâlî Vekilliği** : 8 Hazîran 1327 den 8 Temmuz 1327 ye (**Vesika : XXII**),

3) **Trabzon Vâlî Vekilliği** : 23 Kânûn-ı Sâni 1327 den 27 Kânûn-ı sâni 1327 ye kadar sürmüştür (**Vesika : XXII**).

Aldığı Maaş, Muhassest ve Ücretler

Bu vesikalarda, Şâir'in hizmet süresince aldığı maaş, muhassest ve ücretleri de tesbît etmek imkânı hâsil oluyor.

1. Muş Reji Müdürlüğü'nde 800 kuruş maaş (**Vesika : I**),
2. Mardin Sancağı Tahsil-i Bakâyâ Memurluğu hizmetini gördüğü dört ay altı gün için 9361 kuruş kesenek (**Vesika : I**),
3. Diyarbekir Vilâyeti Meclis-i İdâre Başkâtip Muâvinliği'nden 329 kuruş maaş (**Vesika : I, III, XXIII**),
4. Diyarbekir Vilâyet Matbaası Müdürlüğü ve Vilâyet gazetesi Başmuharrirliği'nden 500 kuruş maaş (**Vesika : I ve III**),
5. Lice Aşar İhâle Memurluğu'ndan 56 gün için toplam 3760 kuruş ücret (**Vesika : I, III**),

6. Geçici süre ile Abdullah Paşa mâiyetindeki kâtipliğinden 1658 kuruş maaş (**Vesika : I**),

7. Hüdâvendigâr Vilâyeti Mektupçuluğundan 2700 kuruş maaş (**Vesika : I, III, XXII**),

8. Hüdâvendigâr Vilâyet Matbaası Müdürlüğü'nden :

a) İşe başlama târihinden 3 Recep 1322 (31 Ağustos 1320) ye kadar 1000 kuruş maaş (**Vesika : I, III**),

b) 4 Recep 1322 (1 Eylül 1320) târihinden 17 Ramazan 1326 (20 Eylül 1324) ya kadar 1500 kuruş maaş (**Vesika : I, III**),

9. **Basra Vâliliği'nden :**

a) 15000 kuruş maaş ve 5000 kuruş muhassasat,

b) Halefinin tâyin târihi olan 3 Ramazan 1328 (26 Ağustos 1326) den kendisinin ayrılış târihi olan 13 Ramazan 1328 (4 Eylül 1326) e kadar yarı maaş (**Vesika : I, III, XXII**),

10. **Kastamonu Vâliliği'nden :**

a) 27 Zi'l-hicce 1328 (15 Kânûn-ı evvel 1326) den 7 Haziran 1327'ye kadar 12500 kuruş maaş (**Vesika : I, III, XXII**),

b) 8 Haziran 1327'den 8 Temmuz 1327'ye kadar yarı maaş (**Vesika : XXII**).

11. **Trabzon Vâliliği'nden :**

a) 24 Ağustos 1327 ile 23 Kânûn-ı sâni 1327 târihleri arasında 12500 kuruş maaş (**Vesika : XXII**),

b) 23 Kânûn-ı sâni 1327 den 27 Kânûn-ı sâni 1327 ye kadar yarı maaş (**Vesika : XXII**),

12. Musul Vâliliği'nden 12500 kuruş maaş ve 2500 kuruş tahsîsat (**Vesika : XXII**).

13. Bağdat Vâliliği'nden 15000 kuruş maaş (**Vesika : XXII**) almıştır.

İzinlilik Süresi

Süleyman Nazif'in, Kastamonu'da resmî hâl tercemesini doldurduğu zamâna kadar süren on sekiz yıllık memurluk hayatında, üç defa yigirmi ay kadar me'zun kaldığını biliyoruz (**Vesika : I**) Ondan sonra izin almış mıdır? Vesikalarda buna dâir bir işâret yoktur.

Memûriyetten Ayrılmalar

Süleyman Nazif'in resmî hayâtında dört tarz vazîfeden ayrılma hâdisesiyle karşılaşılıyor :

- a) İstifâlar,
- b) Tahviller,
- c) Hizmetin bitmesi,
- ç) Aziller.

1 — İstifâlar :

Şâir'in, 11 Cumâdie'l-ûlâ 1329 da Kastamonu'da doldurduğu hâl tercemesi kâğıdında, **me'mûriyetlerimin hepsinden istifâen infikâk etmiş** olduğumdan ibâresi yer almaktadır (**Vesika : I**). Demek ki, Kastamonu Vâliliği'nden önceki ayrılışlar, hep istifâ yoluyladır; maamâfih ondan sonra da istifâsı vardır; bu ayrılmalar, kronolojik sıra itibâriyle şöyledir :

1. Muş Reji Müdürlüğü'nden 29 Rebü'l-evvel 1308 (21 Teşrin-i evvel 1306) de (**Vesika : I**),

2. Diyarbekir Vilâyeti Meclis-i İdâre Başkâtip Muâvinliği'nden 17 Cumâdie'l-âhire 1314 te (**Vesika : I**) istifâ eder.

3. Meşrûtiyet'in ikinci defâ ilânı üzerine tâyin edildiği Konya Mektupçuluğu'na gitmemiştir : Konya Vâlisi Ârifi imzasıyla Dâhiliye Nezâreti'ne çekilen 29 Mayıs 327 târihli telgraf-ta, **Nazif Bey Konya Mektubçuluğu'na tâ'yîn buyurulmuş ise de Konya'ya gelmemiştir efendim** cümlesi yer alıyor (**Vesika : XIV**). Kendisi istifâ ettiğini yazmıştır (**Vesika : I**).

4. Süleyman Nazif Bey, Basra Vâliliği'nden de istifâ etmiştir : 4 Ramazan 1328 (26 Ağustos 1326) de yerine başka bir zat tâyin edilmiş; kendisi de, 13 Ramazan 1328 (4 Eylül 1326) de vilâyetten ayrılmıştır (**Vesika : I**).

2 — Tahvilleri :

Süleyman Nazif'in resmî hayâtında üç tahvil hâdisesi vardır :

1. Meşrûtiyeti müteâkip Konya Mektupçuluğu'na tâyini, tahvil sûretiyledir (**Vesika : I**).

2. 12 Şâban 1329 (26 Temmuz 1327) da Kastamonu Vâilîliği'nden naklen Trabzon Vâilîliği'ne tâyin edilmiştir (Vesîka : IX).

3. Musul'da vâlî iken, görülen lüzûm üzerine, 15 Kânûn-ı sâni 1330 da memûriyeti, Bağdat Vâilîliği'ne tahvîl olunur.

3 — Hizmetin Bitmesi :

Şâir, üç vazîfesinden de, hizmetin bitmesi sûretiyle ayrılmıştır :

1. Mardin Sancağı Tahsîl-i Bakâyâ Memurluğundan. 23 Rebîü'l-evvel 1311 (27 Eylül 1309) da başladığı bu iş; 19 Şâban 1311 (13 Şubat 1309) de biter (Vesîka : I).

2. Lice Kazâsı Âşar İhâle Memurluğundan. 21 Zi'l-hicce 1312 (2 Hazîran 1311) de başlayan bu hizmet; 17 Safer 1313 (27 Temmuz 1311) de sona ermiştir (Vesîka : I).

3. Musul Vâlî ve Kumandanı Abdullah Paşa'nın kâtipliği. İrade-i seniyye ile 30 Şevvâl 1313 (1 Nisan 1312) de başlayan bu hizmet; 23 Cumâdie'l-ülâ 1314 (19 Teşrin-i evvel 1312) de hitam bulmuştur (Vesîka : I).

4 — Aziller :

Süleyman Nazif Bey, memûriyet hayâtında iki defâ da azil hâdisesiyle karşılaşmıştır : Trabzon Vâilîliği'nden ve Bağdat Vâilîliği'nden

1) Trabzon Vâilîliği'nden :

Rûmî 1327 yılı Noel gecesi, gece yarısına yakın bir saatte bazı insanlar, Trabzon'da Konsoloshâneler önünde silâh sıkmış, akabinde de, yakalanmışlardır. Bunlar arasında, bir de Sâlih Saffet adlı polis memûru vardır. Bu şahıs, Vâlî aleyhinde şehrin Bidâyet Mahkemesi'nde — kendisine «müretteb darb» isnâdıyla dâvâ açar. Mahkeme, Süleyman Nazif Bey'i on gün hapse mahkûm eder. Vâlî, dâvâyı İstînaf Mahkemesi'ni intikâl ettirir. Nazif Bey, İstînaf'ın kararından önce Trabzon'dan uzaklaşmıştır. Sözü geçen mahkeme, ilk karârı, Şâir Vâlî'nin giyâbında, üç lira para cezâsına çevirerek bozar (Vesîka : IX, X, XI).

İstînaf Mahkemesi'nin kararı, Bâb-ı âlî'ye ulaşmadan önce, Hükûmet, Süleyman Nazif Bey'i azletmiştir. **Sicill-i Ahvâl Defteri**'nde gösterilen gerekçe şöyledir: ...gerçi istinâf-ı da'vâ ile hükûm-i vâkı'anın feshi ve berâ'tına karar it'âsı me'mûl ise de şu sûretle lisâna gelmiş bulunması orada idâme-i me'mûriyetine mâni' teşkil edebileceğine dâ'ir düşüncelerle, 31 Ocak 1327'de yerine başka bir zat tâyin, esâsen daha önce de, Süleyman Nazif'in de, 'azli tensib ve istizân edilmiştir (**Vesika : III**). Gerekçe mâhiyetindeki bu cümleler, «Bâb-ı âlî Dâhiliye Nezâreti Me'mûrîn ve Sicill-i Ahval Müdüriyeti» damgalı **Kastamoni Vâlisi Süleyman Nazif Bey'e** tahsîs edilen bir zeyl de yer alıyor. Buradan — fazla olarak — Şâir'in 17 Safer 1330 (24 Ocak 1327) de azl edildiğini öğreniyoruz (**Vesika : IX**).

Hükûmet, Süleyman Nazif'in, bi'l-âhare münâsib görülecek başka bir vilâyete me'mûriyetini isti'zân edecektir (**Vesika : III**).

2) Bağdat Vâliliği'nden :

Süleyman Nazif Bey, 6 Haziran 1331 târihli Meclis-i Vükelâ kararıyla Bağdat Vâliliği'nden azl edilir (**Vesika : XVI**). Bunun sebebi de Irak ve havâlisi Umum Kumandanlığı ile Irak Vâliliği'nin bir elde bulundurulmasından hem askerlik hem mülkiye yönünden fayda umulmasıdır (**Vesika : XVI, XVII**). Şâir'in yerine önce Yusuf Ziyâ Bel adlı bir zat vâlî vekîli olmuştur (**Vesika : XV**). Irak Kumandanı Nûreddin Paşa'nın Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir telgrafta, kendisinin 18 Haziran 1331 de Bağdat Vâliliği'ni «deruhde» ettiği, selefi Süleyman Nazif Bey'in de, bir gün önce Bağdat'tan ayrıldığı kaydedilmiştir (**Vesika : XIX**).

Sâbık Vâlî, Dâhiliye Nezâreti'ne verdiği 12 Ağustos 1331 târihli bir dilekçede, mâzûliyet maâşının 19 Haziran'dan itibâren tahsîsini istemektedir (**Vesika : XVII**). Bu dilekçe üzerine önce Memûriyet Müdüriyeti'ne Süleyman Nazif Bey'in sûret-i infisâline nazaran câ'izü'l-istihdam sayılmasının menût-ı müsâ'ade-i Nezâret-penâhî olduğunu bildirir bir yazı yazılır (**Vesika : XVIII**).

Mâzullük Maaşları

1 — Trabzon Vâliliği'nden sonra :

Trabzon'dan ayrılması üzerine, Süleyman Nazif'e, 25 Kânûn-ı sâni 1327 târihinden itibaren 3125 kuruş mâzullük maâşı tahsîs olunur (Vesîka : IX, XXII).

2 — Bagdat Vâliliğinden sonra :

Bagdat Vâliliği'nden ayrılması üzerine, Şâir'e 19 Haziran 1331'de 5000 kuruş mâzûliyet maâşı tahsîs olunur : (Vesîka : XX, XXI, XXV).

Malta Dönüşünden Sonra :

Kara Bir Gün muharriri, İstanbul'un işgâline sonra İngilizler tarafından Malta'ya götürülmüştü. 15 Haziran 1336 târih ve 128 sayılı kararnâme de, Süleyman Nazif Bey'e âit mâzûliyet maâşının, 30 Nisan 1336 dan itibaren terkînine yol açar (Vesîka : XXIV, XXV). Şâir, Malta tutukluluğundan kurtulduktan sonra, 28 Nisan sene 337 târihli kararnâme-i ahîre mûcibince de, târif-i kat'ından itibaren ve i'âdeten tahsîs kılınır (Vesîka : XXV).

Cezâları

Burada iki cezâdan söz edeceğiz : Birincisi ilk gençlik yıllarına âittir; ikincisi de, Trabzon mahkemelerince verilen hükümdür. İlkinin, bir hükümün infâzı olup olmadığını da bilemiyoruz.

1. İlk Gençlik Yıllarına Âit Bir Cezâ :

Süleyman Nazif'le ilgili vesikaların en eskisi Şâir'in ilk gençlik yıllarında tutuklanmasıyla ilgilidir. Mahmud, Osman, Mustafa, Süleyman, Abdullah, Fâzıl, Sâlih adlarını taşıyan yedi kişilik ihtiyâr heyetiyle, Aziz Câmii'nde Mahalle İmâmı Ömer imzâsını taşıyan ve Mabeyn-i Hümâyûn'a yollanan, Diyarbekir çıkışlı bir telgrafta; Diyarbekir hânedânından Sa'id Paşa'nın oğlu Nazif Bey'in, 1288 yılı Ocak'ında doğduğu, tutuklandığı zaman henüz onüç yaşını bitirmemiş bulunduğu, hiçbir vakit edep dışı bir hâlinin işidilmemiş olduğu, hapse girmesi yüzün-

den, otuz aydan beri **necip hânedânının elim azâba düştüğü** ifade edildikten sonra, Şâir'in affı istenmektedir.

Bu telgrafın târihi 28 Ocak 1303 tür. Bizim tesbitimize göre, Süleyman Nazif'in İstanbul'a ilk şiirlerini göndermeğe başladığı yıllara rastlar⁸. İyi hâli belirtildiğine, suçunun ne olduğundan söz edilmediğine, affı için Pâdişâh'a mürâcaat olduğuna göre (**Vesika : IV**), — büyük bir ihtimâlle — Sultan Abdülhamid aleyhinde bir söz söylemesi veyâ konuşmasının o tarzda yorumlanması yüzünden tutuklanmış olabilir⁹.

Yukarıda izâh ettik ki, Süleyman Nazif, 1288 Ocak'ında değil, 1284 Ocak'ında doğmuştur. O hâlde, tutuklandığı zaman, 13 değil 17 yaşını doldurmamış olması gerekir : Hükümdârın merhametini çekmek için Mahalle İhtiyâr Heyetine, yaş tahrifine baş vurulmuş olacağı düşünülebilir. Bunun, Nüfus Tezkiresi'ne uygunluğu ileri sürülmüştür; böyle bir ifade, karşılaştırılma ihtimâlini vârit görülmemesinden ileri gelir. Süleyman Nazif, ileride bu tezkireyi, terceme-i hâl beyannâmesine ekleyip Hükümet'e sunacaktır (**Vesika : II**); demek ki, doğum târihi, şahsi beyânına uygundur.

— Yukarıda da işâret edildi — Telgrafda göze çarpan diğer bir husus da, metinde, «mahkûmiyet» sözünün yer almamış olmasıdır. Ancak Nazif Bey'in otuz aydan beri «mahbus» olduğu-

8 **Tercemân-ı Hakikat**'in 21 Rebiü'l-evvel 1302 târihli sayısında şu satırlarla karşılaşıyoruz :

— Diyarbekir'den —

Mülâhazât-ı edibânenizden istifâde etmek maksadıyla tanzim ettiğim bir gazeli takdim ediyorum. İnsan hiçbir vakitte nisyanî hâli olmadığı gibi on altı yaşındaki bir çocuğun eseri de hatâdan salim olamaz. Lütfen intikaad-ı aliyenizi bi-dirîğ buyurmayınız

**Esbak Mardin Mutasarrıfı
Sa'id Paşa-zâde
Nazif**

Bu, matlâi **dünyâlar benim — sevdâlar benim** redifli bir gazeldir.

9 On iki yaş sularında, babasının telkiniyle Nâmık Kemâl'in **Evrâk-ı Perişân**'ını okuyan, **Cümel-i Müntehâbe-i Kemâl**'i istinsahla kalmayıp hemen baştan başa ezberleyen (İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal, a.e.) Süleyman Nazif'in bunlardan sözetmesi dahî, o günün Diyarbekir'inde bir jurnal konusu olabilirdi.

nu öğreniyoruz. Aff-ı şâhâne ile kurtuluşu mümkün olabileceğine göre, — tekrâr edelim —, en yakın ihtimâl, suçun Pâdişâh'a karşı işlenmiş olmasıdır.

Bu telgraf, **Yıldız Sarây-ı Hümâyûn-ı Başkitâbet Dâ'iresi** damgalı bir kâğıda eklidir. Sözü edilen kâğıt¹⁰, 3 Şubat 1303 târihini ve Ser-kâtib-i Hazret-i Şehriyârî ünvan ve Süreyyâ imzâsını taşımaktadır (**Vesika : V**). Metninden anlıyoruz ki, mûmâileyh mazhar-ı Hazret-i Pâdişâhı buyurulmuşdur (**Vesika : V**)

2. Trabzon Bidâyet ve İstînaf Mahkemelerindeki Hükümler :

Bu bahse, daha önce, Şâir'in azli vesilesiyle temâs edilmişti.

Hazret-i İsa'nın doğum gecesi, bir takım insanlar, Trabzon'da Konsoloshâneler önünde silâh sıkmışlar; bu yüzden de tutuklanmışlardır; içlerinde bir de, Sâlih Saffet Efendi adlı polis memûru vardır. Bu şahıs, Vâlî aleyhinde mürettep darb dâvâsı açar. Trabzon Bidâyet Mahkemesi, Nazif Bey'i on gün hapse mahkûm eder; bu karar yine aynı şehirdeki İstînaf Mahkemesi tarafından bozulur; üç lira para cezâsına çevrilir.

Dâvâ dosyasını Trabzon'da arattırdım; o yıllara âit evrâkın zâyî olduğunu öğrendim. Süleyman Nazif Bey'in vâililiği sırasında, aynı şehirde lise müdürlüğü etmiş bulunan İbrâhim Alaettin Gövsa da, bu bahse dokunmamıştır.

Bir yerde inzibâtı sağlaması gereken bir memûrun, dinlerince mukaddes sayılan bir gecede, eğlenen ecnebîleri, silâh sıkararak iz'âc eden insanlar arasına katılması, hiçbir vâlî tarafından hoş karşılanamaz.

Delillerinin ne olduğunu bilmiyoruz: Bu hâdisede, İttihat ve Terakkî Fırkası iktidârında, bir hâkimin değil bir vâlîyi, Süleyman Nazif gibi bir vâlîyi dahî mahkûm edebileceğini göstermek istemesi, ilk âmîl olarak hatıra gelebilir. Belki de, kazâ hakkını kullanan şahıslar, silâh sıkmayı, — Türkiye âdâbına uymayan bir tarzda eğlenen — hıristiyanlara karşı bir hareket sayarak, dinî gayretle bu yolu tutmuşlardır. Bütün bu düşün-

10 Başbakanlık Arşivi, İrâde (dâhiliye) 83878.

celeri, Süleyman Nazif için, tecile bile baş vurulmaması yüzünden ileri sürüyoruz.

Şâir'e âit, İçişleri Bakanlığı'ndaki dosyada, Trabzon Bidâyet Mahkemesince verilen cezânın, İstınaf Mahkemesi kararından sonra **ke'en-lem-yekûn** sayıldığına dâir çeşitli kayıtlar vardır (**Vesîka : III**). Bu husus sicile işlenmiştir.

Aleyhinde Tahkikat Açılması Tasavvuru

Sicill-i Ahvâl Defteri'nde Trabzon Bidâyet Mahkemesince verilen kararda, **garazkârlık şâ'ibesi varsa, bunun zâhire ıtrâhı için cihet-i mülkiye ve 'adliyeden i'zâm edilen me'mûrlarla icrâ edilecek tahkikat netîcesinde hassiyet-i vilâyet vikâye olunacağına binâen...** (**Vesîka : III**) kaydıyla karşılaşılıyor. Resmî evrâk arasında bu tahkikatın icrâ edilip edilmediğine dâir bir işâret yoktur.

Meziyetleri

Memûriyet yerleri değıştikçe, mahalli idâre heyetlerince kaleme alınan mazbatalar, Şâir'in meziyetlerini de dile getiriyor. Bunların bâzıları umûmî ifâdelere bürünmüş, bâzıları da açıklık kazanmıştır.

Kastamonu Vâliliği'nden önceki safhaya âit lehindeki kayıtları ancak **Sicill-i Ahvâl Defteri**'nde bulabiliyoruz; bunlar, şu cümle içinde toplanmıştır: Bulunduğu memûriyetlerden ayrılırken **tevkifât-ı nizâmiyye vesâireden berü'z-zimme ve hüsn-i hıdmet ve sa'y ü gayret ve iktidârını mutazammın mahall-i meclis-i idârelerin 5 Teşrîn-i sâni sene 306 ve 2 Şubat sene 309 ve 27 Temmûz sene 311 ve 18 Teşrîn-i sâni sene 312 ve 15 Kânûn-ı evvel sene 324 târihli mazbataları görülmüş ve 'aynen i'âde... edilmiştir** (**Vesîka : III, VII**)

Hayâtının vâlilik safhasıyla ilgili mahalli mazbataların sûreti veyâ bunlardan çıkartılan kısımlar, Şâir'in Dâhiliye Nezâreti'ndeki dosyasında yer almaktadır.

1. Zimmet ve İlişigi Olmadığını Bildiren Kayıtlar :

Şâir'in vâliliklerden ayrılması üzerine vilâyet idâre meclislerince hazırlanan mazbatalardaki ortak ifâdelerin başınca maaş tevkifâtından bir güne zimmet ve ilişigi bulunmaması ge-

13 Ağustos 1327 târihli mazbata ile Kastamonu (Vesika : III); 28 Ocak 1327 târihli mazbata ile Trabzon (Vesika : III); 13 Aralık 1330 târihli mazbata ile Musul (Vesika : XIII); 21 Haziran 1331 târih ve 357 sayılı mazbata ile Bağdat (Vesika : XIV) Vilâyet İdâre Meclisleri bu durumu ifâde etmişlerdir.

Irak'ta devredilen unsurlar arasında şifre anahtarlarının da tasrihine lüzum duyulmuştur :

Musul Vilâyeti İdâre Meclisi, bu anahtarların Vâlî Vekili Besim Bey'e (Vesika : XIII), Bağdat Vilâyeti İdâre Meclîsi de, Vâlî Vekili Yusuf Ziyâ Bey'e teslim edildiğini yazıyor.

Musul'a âit mazbatada «zimmet ilişik sözüne âit biraz da tafsilât vardır : Burada, harp vergisini ödememiş olması, bu vergiden vilâyet hissesine ve donanma iânesine para terketmesi de kayıtlıdır.

2. Gayret ve Hizmeti ile İlgili Satırlar :

a) Trabzon Vilâyeti İdâre Meclisi Mazbatasında :

Süleyman Nazif Bey, Bidâyet Mahkemesi'nce mahkûm edildiği Trabzon'un Vilâyet İdâre Meclisi tarafından : **Hüsni teşmiyyet-i umûra ihtimâm te'mîn-i âsâyiş ve memleketin terakkî ve umrânına ikdâm eylediği** bildirilerek öğülmüştür (Vesika : III, IX).

b) Musul Vilâyeti İdâre Meclisi Mazbatasında :

Bu mazbatada Şâir'in meziyetlerini aksettiren satırlar daha fazladır; hizmetleri, âsâyiş, umran ve maârif, askerlik sâhâlarında toplanarak şöyle denilmiştir : **Müşârünileyh Hazretlerinin mecbûl ve meftûr buldukları şecî'a-i celîle-i mehamm-aşnâyî ve şecî'a-i makbûle-i kâr-şinâsî muktezâsınca ve müddet-i me'mûriyetleri zarfında icrâat ve tedâbir-i celîleleriyle emn ü âsâyiş-i mahalliyyenin bi-hakkın idâme ve takririne muvaffak olmakla berâber ve diğerkarâdan umûr-ı nâfi'a ve ma'ârifin te'mîn ve te'âlîsine ve memleketin tezyîd-i umrân ve refâhına 'a'id birçok teşebbüsât ve icrâat-ı celîle-i umrân-perverâne ve ma'ârif-güsterâne ve umûmî sefer-berlik sırasında da orduyu teşkil eden efrâdın ve erzâk ve eşyâ vesâ'irenin cem'ü celbinde hıdemât-ı hasâfetkârâne ibrâziyla cümlelerin memnûniyet ve hoşnûdisini isticlâba muvaffak olmuş olduğunu tasdikân işbu**

mazbata tanzim ve takdim kılındı (Vesika : XIII). Şâir'in halk üzerindeki tesirine kadar bir çok vasıf ve faaliyetlerini aksettiren bu satırlardan sonra, yine aynı bölgedeki başka bir vilâyette gösterdiği hizmete geçebiliriz.

c) Bağdat'taki Hizmetleri :

Fırâk-ı Irak müellifi hakkında Bağdat Vilâyeti İdâre Meclisi tarafından hazırlanan mazbata bir devr ü teslim ilmühâberi niteliği taşımaktadır. Şâir'in buradaki vâililiği, harbin kızıştığı zamâna rastlar, aşağıda rütbe ve nişanları ile ilgili satırlar arasında görüleceği üzere; asker, ordunun muhtâc olduğu erzak ve eşyanın sevkinde, naklinde büyük gayret göstermiş, bu yüzden de, kendisine 1 Nisan 1331 târihinde liyâkat madalyası verilmiştir.

Aldığı Rütbe ve Nişanlar

Resmî kayıtlar, Süleyman Nazif'e, beş defâ rütbe ve nişan, bir defâ da madalya verildiğini gösteriyor. Bunların tevcihi şöyle bir kronolojik sıra tâkibetmektedir:

1. Sâlise Rütbesi :

Mardin Sancağı bakâyasını tahsilde gösterdiği hizmet, kendisinin 2 Zi'l-hice 1311 (25 Mayıs 1310) de Sâlise rütbesi ile mükâfatlandırılmasına yol açmıştır (Vesika : I).

2. Sâniye Rütbesi :

Şâir, Diyârbekir Vilâyeti İdâre Meclisi Başkâtipliği ve Matbaa Müdürlüğü esnâsında da, 29 Cumâdie'l-ûlâ 1311 (15 Kasım 1310) târihinde, sâniye rütbesi ile taltif edilmiştir (Vesika : I).

3. Ulâ Rütbesi :

Hüdâvendigâr Vilâyeti Mektupçusu iken, 28 Cumâdie'l-ûlâ 1323 (17 Ağustos 1322) târihinde de, kendisine ulâ rütbesi verilmiştir (Vesika : I).

4. Ulâ Sınıf-ı Sâni Üzerindeki Bir Yazışma :

Süleyman Nazif, Kastamonu'da doldurduğu sicil varakasının «zahrında» şöyle bir cümle yazıyor: Rütbe-i ulâ sınıf-ı sâni rü'ûs-ı Hümâyûnunu ahzetmemiş olduğundan târih-i tevcihi Salnâme-i Umûmî'nin Meşrûtiyet'den evvelki senelerde

müntezâr nüshalarında mündericidir (Vesika : II). Bunun üzerine Sicill-i Ahvâl Dâ'ire-i Umûmiyyesi tarafından kaleme alınan 29 Mayıs 1327 târihli bir müzekkere ile Dîvân-ı Hümâyun Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'nden sözü geçen rütbenin tevcih târihi sorulmuş; 1 Hazîran 1327 târihli cevaptan da Hüdâvendigâr Vilâyeti Mektupçusu Süleyman Nazif Bey uhdesine 23 Recep 1323 târihiyle rütbe-i ulâ sınıf-ı sânisî tevcih buyrulduğu anlaşılmıştır (Vesika : VIII).

5. Saxe Ernastine Nişânının Kotor Kreuz İkinci Rütbesi :

Bursa'yı ziyâret eden Duc de Saxe Cobourg (?) Gotha tarafından Vilâyet Mektupçusu Süleyman Nazif Bey'e bu nişan verilmiş; bunu tâlik edebilmesi için irâde-i seniyye çıkartılmış, «keyfiyet» kendisine Hüdâvendigâr Vilâyeti'nin 20 Şevvâl 326 (1 Kasım 324) târih ve 158 sayılı müzekkere ile tebliğ edilmiştir (Vesika : I).

6. Altın Liyâkat Madalyası :

Süleyman Nazife, Bağdat Vâliliği esnâsında da Ordu-yı Hümâyun ihtiyâcâtının hüsn-ı tedârik ve nakl ü sevki ve hüsûsât-ı sâ'ire-i 'askeriyyenin ru'yet ve tesviyesi emrinde izhâr-ı âsâr-ı gayret etmiş olduğundan 23 Nisan 1331'de altın liyâkat madalyası verilmiştir (Vesika : XVI).

Y a y ı n l a r ı

Şâir, el yazısı ile doldurduğu hâl tercemesi varakasında, o târihe kadar çeşitli dergi, müstakil risâle ve günlük gazetelerde iki yüzden fazla edebî, siyâsî, târihî, içtimâî, makâle ve elliye yakın manzûme yayımlandığını; mecmû'u orta kıt'ada iki bin sahîfeyi mütecâviz bir kitab teşkil edecek olan bu eserlerin henüz cem' ve tedvîn edilmemiş olduğunu bildiriyor (Vesika : I). Bu yayınların sonradan ne ölçüde arttığını anlamak için (krş. İbnül Emîn Mahmud Kemâl İnal, a.e., s. 1122).

II — Vesikaların Metinleri

Burada metinlerini sunacağımız vesikalardan ilki, Başbakanlık Arşivi, 179, Sicill-i Ahvâl Defteri, S. 351 - 352'de, IV ve V ncisi aynı arşivin irâde (dâhilîye) 83878'de kayıtlıdır; diğerleri ise, Şâir'in İçişleri Bakanlığı'ndaki dosyasında bulunmaktadır.

**Me'mûrîn ve Ketebe ve Müstahdemînin
Tescîl Edilecek Terceme-i Hâllerine
Mahsûs Varakadır**

Kıymeti 10 kuruşdur

Sicill-i ahvâl : Sunûf-ı me'mûrîn ve müstahdemîn-i Devlet-i 'Aliyye'-nin terceme-i ahvâl-i zâtîyeleriyle sâ'ir vukû'ât-ı mütenevvi'a-i resmîyyelerinin müteselsilen kayd ü tahrîr ve zabt ü tesciline mahsûs olmak ve me'mûrîn ve ketebe ve müstahdemîn-i sâ'ire haklarında intihâbât ve terakkiyât ile mükâfât ve mucâzât ve sâ'ir her nev'i muâmelât ve icrâ'atda ma'mûl-i bih tutulmak üzere vaz' ve te'sis buyurulmuştur.

Sû'al

Sâhib-i tercemenin kendüsiyle pederinin ismi ve mahlası ve şöhreti ve lâkabı ve gerek kendüsi ve gerek pederi ismiyle mi mahlasıyla mı veyâ hem ismi hem de mahlasıyla mı veyâhud şöhretiyle mi yâd olunduğu ve kendüsi ve babası beğ midir efendi midir ağa mıdır paşa mıdır ve babası me'mûrînden ise son me'mûriyet ve rütbesi ve değil ise kangı sınıfdandır ve nerelidir ve ber-hayat mıdır değil midir milliyet ve tabi'iyyeti nedir ve ebeveyni cihetinden ma'rûf bir sülâleye mensûb mudur

Cevâb

İsmim (Süleyman Nazîf) Pederim - Mir'âtü'l-'iber ve Mizânü'l edeb gibi te'lîfât-ı meşhûresinden başka 'ulûm-ı şettâya müte'allik mü'ellefât-ı 'âdîdenin sâhibi olup - bin üçyüz dokuz senesi Rebiü'l-âhirin yiğirmi dokuzuncu günü (18 Teşrîn-i Sâni sene 1307) Mardin'de mutasarrıf iken vefât eden Rumeli Beğlerbeği sâyelûlardan Diyarbekirli Mehmed Sa'îd Paşa'dır. Hem ismim hem mahlasımla birlikte (beğ) ünvanıyla yâd olunurum. Pederime yalnız mahlasıyla ve mevlidinin ismine nisbetle (Diyarbekirli Sa'îd Paşa) derlerdi. Âilece lâkabımız yokdur. Türk ve 'Osmanlıyım. Ebeveynim cihetinden târihce ihrâz-ı ma'rûfiyet etmiş bir sülâleye mensûb değilim.

Sü'âl

Mahall ve tarih-i velâdeti: Sene-i hicriyye ve ana müsâdif sene-i mâliyyenin mümkün mertebe şuhûr ve eyyâmı tasrih olunarak gösterilmelidir.

Cevâb

Bin ikiyüz seksenbeş sene-i hicriyyesi Şevvâli'nin on ikinci gününde (17 Kânûn-ı sâni sene 1284) Diyarbekir şehrinde tevellüd ettim.

Sü'âl

Kangı memleket ve mekteplerde kangı ilim ü fen ve san'at ve lisanları ne dereceye kadar tahsil eylediği ve şahâdetnâme ve tasdik-nâme ve icâzetnâme alup almadığı ve kangı lisanlarla kitâbet veyâ-hud yalnız tekellüm etdiği beyân olunmalıdır. Ancak tekellüm ve kitâbetiyle me'lûf ve ma'rûf olmadığı lisanların usûl ve lûgatini 'âdi bilmekle o lisanlarla tekellüm ve kitâbet ederim denülmeyüp okudum âşinâyım o lisanlarla kitâbet ve tekellümle me'lûf ve ma'rûf ise tekellüm ve kitâbet ederim denilmelidir ve kütüb ü resâ'ilden bâ-ruh-sât-ı resmiyye tab' u neşr olunmuş bir eser te'lifi var ise neye dâ'ir olduğu ve kangı târihde ve nerede tab' ve neşr olduğu ve ihtirâ'ât-ı fenniyye ve san'âiyye ve sâ'ireye dâ'ir bâ-berât-ı 'âlî bir imtiyâzı hâ'iz olduğu hâlde kangı fenn ve san'ata dâ'ir kangı şey'i ve nerede ve kangı târihde ihtirâ etmişdir ve bir me'mûriyyetine dâ'ir intihâbnâmesi vâir ise kangı mahâlden verilmişdir ve kangı me'mûriyyete dâ'ir ve o me'mûriyyetin kaçınıcı sınıfındandır ve târih ve numrosu nedir gösterilmelidir.

Cevâb

Pederim mutasarrıflıkla elviye ve bilâd-ı muhtelifede geşt ü güzâr etmekle me'mûr ve evlâd ü 'iyâlini de berâber bulundurmağa mecbûr olduğu ve zamân-ı sabâvetimde livâ değil vilâyet merkezlerinde bile muntazam mekâtib-i resmiyye bulunmadığı için cüz'î ve küllî her dürlü müktesebât-ı ilmiyyem pederimin eser-i ihtimâmı ve nezâretidir. Kendüsinden 'Osmanlı ve fârisî lisanlarının kavâ'id ve edebiyâtıyla târih-i 'umûmiyi ve mantıkı ve mu'allimîn-i husûsilerden arabcanın sarf ü nahviyle fransızcaı okudum. Lisân-ı mâder-zâdım olan 'Osmanlı türkçesinden başka fransız ve fârisî lisanlarında tekellüm ve terceme ve tahrîre muktedir ve arabcadan yalnız istihrâc-ı me'âl ile ifhâm ve tefehhüm-i me'âl edebilecek kadar meleke-i tekellümü hâ'izim. Bir parça da kürdce söylerim. İnkulâb'dan evvel ve sonra muhtelif resâ'il-i mevkûte ve müstakille ve cerâ'id-i yevmiyye ile iki yüzü mütecâviz edebî, siyâsî, târihî, ictimâ'î makaale ve elliye

karib manzûme neşrettim. Mecmû'ü orta kıt'ada iki bin sahifeyi mütecâviz bir kitâb teşkil edebilecek olan bu âsâr-ı 'âcizâne henüz cem' ve tedvîn edilmemiştir. Fennî ve sînâ'î hiçbir ihtirâ'm olmadığı gibi herhangi bir me'mûriyyet için intihâbnâmem de yokdur.

Sü'âl

Hidmet-i devlete kangı târihde ve kaç yaşında ve nerede ve muvazzafan mı veyâhud mülâzemetle mi dâhil olmuşdur ve andan sonra sırasıyla ma'âşlı ve ma'âşsız gerek dâ'imî ve muvakkat ve gerek asâlet ve vekâlet veyâ ilâve-i me'mûriyyet sûretleriyle kangı me'mûriyyetlere geçmiştir ve herbirinden nekadar ma'âş veyâ ma'âşa mukaabil veyâhud fevka'l-'âde harc-ı râh ve yevmiyye ve ücret-i maktû'a ve gayr-ı maktû'a ve âidât vesâire almıştır ve mu'ayyenâtca dâ'imî ve muvakkat ne kadar zamâ'im ve tenzîlât vukû' bulmuşdur ve herbir hizmet ve me'mûriyyetde kangı târihde işe mübâşeret etmiş ve ma'âşını istifâya başlamış ve kangı târihde iş başından ayrılıp kangı târihe kadar ve ne miktar ma'âş almıştır ve kezâlik sırasıyla kangı rütbe ve nişanlara ve ne sebeblerle nâ'il olmuşdur ve hizmet-i devlete dühûlden terceme-i hâlini tanzîm eylediği târihe kadar ba'zan açıkda kalmış mıdır ve müddet-i ma'zûliyyeti ne kadar imtidâd etmiş ve o müddetde ma'zûliyyet ma'âş almış mıdır almış ise mikdârı nedir ve ecnebî nişânı hâmil olanlar nerede ve ne sebeble kangı devletin kangı nişânını almıştır ve bunun kabul ve ta'liki hakkında kangı târihde irâde-i seniyye-i Hazret-i Pâdişâhî şeref-müte'allik buyurulmuşdur ve hizmet-i devletde bulunmadığı esnâda hidemât-ı husûsiyyede bulunmuş ise nerede ve kimin hizmetinde ve ne kadar müddet bulunmuşdur ve andan ne sebeble ayrılmıştır ve hidemât-ı husûsiyyede bulunmamış ise o müddeti kangı mahalde imrâr eylemiştir. Buraları sene-i hicriyye ve ana müsâdif sene-i mâliyye târihlerinin mümkün mertebe şuhûr u eyyâmı tasrihiyle tahrir olunmalıdır Şâyed sâhib-i tercemenin işbu târihler tamâmiyle mazbûtı değil ise takriben falan senenin falan ayının evâ'il veyâ evâsıt veyâ evâhirinde ibâresiyle iktifâ kılınır ve bunlara dâ'ir yedinde evrâk-ı müsbite ve resmîyye olup olmadığı ve vâr ise neden ibâret idüğü tasrih olunmalıdır.

Cevâb

Eyyâm-ı sabâvetle ahd-ı şebâbın devre-i ûlâsını elviye-i muhtelifede mutasarrif bulunan pederimin nezdinde ve ba'zan maskat-ı re'simiz olan Diyarbekir şehri hâvâlisinde imrâr ederek müşârûnileyhin Muş sancağında bulunduğu sırada ve yigirmi bir yaşında sekiz yüz kuruş ma'âşla Reji müdürîyyetine ta'yîn olunup ve üçyüz yedi senesi Ramazânı'nın yigirmi dördünden (1 Mayıs sene 1306) üçyüz sekiz senesi Rebi'ül evvelî'nin yigirmi dokuzuna kadar (21 Teşrin-i evvel sene

1306) altı ay ifâ-yı vazife etdikden sonra isti'fâ ve birkaç ay sonra Mardin Mutasarrıflığına tahvil-i me'mûriyet eden pederimle berâber Mardin'e âzimet etdim. Müşârünileyhin vukû'-ı vefâtı üzerine âilemi müstahsiben Diyarbekir'e gelerek bir müddet mesâlih-i zâtiiyemizi tesviye ile iştiğal edüp bin üçyüz onbir senesi Rebi'ül evvelinin yigirmi dokuzunda (27 Eylül sene 1309) Mardin Sancağı'nın tahsil-i bakaayâsına me'mûr oldum ve sene-i merkûme şâ'bânının sekizine kadar (2 Şubat sene 309) dört ay altı gün bu me'mûriyyetde ifâ-yı hizmet etdim ve ma'rifetimle tahsil olunan âidâta tâbî seneler emvâline dokuz bin üçyüz altmış bir kuruş ahzeyledim. Üçyüz onbir senesi Şâ'bânı'nın on dokuzunda (13 Şubat sene 309) üçyüz yigirmi dokuz kuruş ma'âş ile Diyarbekir vilâyeti Meclis-i idâre başkâtip mu'avinliğine ta'yîn olunduğum gibi aynı târihde Matba'a-i Vilâyet sandûkundan ahzetmek üzere beşyüz kuruş ma'âş-ı şehri ile matba'a-i mezkûre müdirliği ile ceride-i vilâyet sermuharrirliğini der-uhde etdim. Bu me'mûriyetlerin esnâ-yı ifâsında ve vazife-i munzama ve muvakkate sûretinde altmış kuruş yevmiye ile Lice kazâsının âşârını ihâleye me'mûr ve üçyüz oniki Zi'l-hiccesinin yigirmi birinden (2 Haziran sene 311) üçyüz onüç Saferî'nin on yedisine kadar (27 Temmuz sene 311) elli altı gün bu vazifeyi bi'l-istiğâl üçbin yediyüz altmış kuruş ücret-i yevmiyye aldım. Bin üçyüz on üç sene-i hicriyyesinde (Rûmi 1311) mütehaddis Anadolu iğtişâsâtını teskine me'mûr hey'etler meyânında bulunan ma'iyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyye Feriki Abdullah Paşa Diyarbekir'den Musul'a me'mûr olup vâkî olan inhâsî üzerine bâirâde-i Seniyye Diyarbekir Vilâyeti Matba'a ve Mâl sanduklarından mahsûs ma'âşâtının bir misli olmak ve yine Diyarbekir Mal Sandûku'ndan alınmak üzere şehri bin altı yüz elli sekiz kuruş ma'âş ile refâkatleri kitâbetine muvakkaten me'mûr oldum ve Musul vâli ve kumandanlığına â'id vezâifi ifâyâ me'mûr olan müşârünileyhin refâkatinde ve vilâyetin merkez ve mülhâkâtında üçyüz onüç senesi Şevvâli'nin otuzuncu gününden (1 Nisan sene 312) ondört senesi Cumâdie'l-ülâsı'nın yigirmi üçüne kadar (19 Teşrin-i evvel sene 312) altı ay on dokuz gün ifâ-yı vazife ve müşârünileyhin hitâm-ı me'mûriyetine binâ'en birlikde Diyarbekir'e avdet ve sene-i merkûme Cumâdie'l-âhiresinin on yedisinde (11 Teşrin-i sâni sene 312) Diyarbekir Meclis-i irâdesiyle Matba'ası'ndaki vazifelerden bi'l-isti'fâ Dar-sa'âdet'e âzimet eyledim. Üçyüz onbeş senesi Cumâdie'l-ülâsı'nın on altısında (1 Teşrin-i evvel sene 313) iki bin yediyüz kuruş ma'âş ile Hüdâvendigâr Vilâyeti Mektubculuğuna me'mûr olarak sene-i merkûme Cumâdie'l-âhiresi'nin ikinci gününden (17 Teşrin-i evvel sene 313) üçyüz yigirmi altı senesi Ramazânının gaayesine kadar (17 Teşrin-i evvel sene 324) onbir sene onbir ay yigirmi altı gün bu me'mûriyyetde ifâ-yı hizmet etdim ve nezâreti mektubculara mevdû' bulunan Matba'a-i Vilâyet'den ifâ-yı vazifeye târih-i mübâşeretim olan üçyüz onbeş senesi Cumâdie'l-âhi-

resi'nin ikinci gününden (17 Teşrin-i evvel sene 313) Üçyüz yirmi iki Recebi'nin üçüne kadar (31 Ağustos 320) eslâfım misillû bin kuruş ve matbû'â mu'âmelâtının sûret-i müterakkiyede tevessü'ü cihetiyle ve Meclis-i İdâre-i Vilâyet kararıyla sene-i merkûme Recebi'nin dördünden (1 Eylül sene 320) üçyüz yigirmi altı Ramazân'ının on yedisine kadar (20 Eylül sene 324) bin beşyüz kuruş Matba'a sandığı'ndan ma'âş aldım. İ'lân-ı Meşrûtiyeti müte'âkıb Konya Mektubculuğu'na tahvîl olundumsa da azîmet etmeyerek isti'fâ ve bir seneye karib müddet Der-sa'âdet cerâ'id-i yevmiyyelerinde muharrirlikle ma'îşetimi te'mîn ü isti'fâ etdim. Bin üçyüz yigirmi yedi Ramazân'ının sekizinde (10 Eylül sene 325) onbeş bin kuruş ma'âş ve beşbin kuruş tahsîsât-ı şehriyye ile Basra Vâllîliği'ne ta'yîn olundum ve sene-i merkûma Şevvâli'nin yigirmisinde (21 Teşrin-i evvel 325) Basra'ya bi'l-muvâsala üçyüz yigirmi sekiz senesi Ramazân'ının on üçüncü gününe kadar (4 Eylül sene 326) on ay on sekiz gün ifâ-yı hidmetle isti'fâ ve yevm-i mübâşeretimden halefimin ta'yîni amîr irâde-i seniyyenin târih-i sūdûru olan üçyüz yigirmi sekiz Ramazân'ının dördüne kadar (26 Ağustos sene 326) tâm ve bu târihden yevm-i infikâkım olan Ramazân'ın on üçüne kadar (4 Eylül sene 326) dokuz gün nısf ma'âş isti'fâ ile Der-sa'âdet'e avdet etdim ve sene-i merkûme Zi'l-ka'desi'nin on beşinde (4 Teşrin-i sâni sene 326) on iki bin beşyüz kuruş ma'âş ile Kastamonî Vâllîliği'ne ta'yîn olunarak Zilhiccesi'nin yigirmi yedinci günü (15 Kânûn-ı evvel sene 326) merkez-i vilâyet'e bi'l-muvâsala ifâ-yı vazifeye mübâşeret eyledim. El-hâlet-i hâzihî Kastamonî Vâllîliği'nde bulunmakdayım Mâl sandığının ilk 'âidâtı ile tavzif olduğum Mardin Sancağı tahsîl-i bakaaya me'mûriyetimin târih-i ta'yîni olan üçyüz on bir Rebi'ü'l Evveli'nin yigirmi dokuzundan (27 Eylül sene 309) bugüne kadar on sekiz seneye bâliğ olan müddet-i istihdâmımda ve üç def'a yigirmi ay kadar me'zûn kaldım. Me'mûriyetlerimin hepsinden isti'fâen infikâk etmiş olduğumdan ma'zûliyet ma'âşı almadım. Mardin sancağı bakaayasını tahsîl emrindeki hizmetime mükâfâten üçyüz on bir sene Zi'l-hiccesi'nin ikisinde (25 Mayıs sene 310) sâlise ve Diyarbekir Meclis-i İdâresi Başkâtib Mu'âvinliği'yle Matba'ai Vilâyet Müdür ve Ser-muharrirliğinde ve üçyüz on iki senesi Cumâdie'l-ülâsî'nin yigirmi dokuzunda (15 Teşrin-i sâni sene 310) sâniye ve Hüdâvendigâr Mektubculuğunda iken üç yüz yigirmi üç senesi Cumâdie'l-ülâsî'nin yigirmi sekizinde (17 Ağustos sene 321) ulâ sânisî rütbelerine nâ'il oldum. Yine Hüdâvendigâr Mektubcusu iken Bursa'ya seyâhat eden Duc de Saxe Coburg ve Gotha¹ Hazretleri tarafından itâ olunan (saxe ernastine) nişânının Kotor Kreuz² ikinci rütbesinin hakk-ı ta'fikini Hüdâvendigâr Vilâyeti'nin fi 20 Şevvâl

1 Süleyman Nazif, eski harflerle Koburg ve Gota yazmış.

2 «Ritter Kreuz» olması muhtemel, krş. **Der Volks-Brockhaus**, A-Z. F. Brockhaus Wiesbaden 1917.

sene 326 ve fi (1 Teşrin-i sâni sene 324) târihli ve yüz elli sekiz nümrolu tezkiresiyle tebliğ olunan irâde-i seniyye mücibince hâ'izim. Kimsenin hizmet-i husûsiyetinde bulunmadım. Nev'i ve mikdârı zahr-ı varakada gösterilen evrâk-ı müsbite aynen rabt olunmuşdur. Bâlâda tafsilân muharrer olduğu üzre me'mûriyetlerimin bir kısmı muvakkat olup itmâm-ı vazîfe sebebiyle ve dâ'imî me'mûriyetlerden de isti'fâ sûretiyle infikak etmiş olduğumdan mezkûr me'mûriyetlerden dolayı şikâyet ve muhâkeme ve cezâ gibi mu'âmelât vukû' bulunmamışdır. Hatt-ı destimle muharrer şu varaka Kastamoni Vâlîliği'nde tanzim olunmuşdur.

Pul (üzerinde)

Fi 11 Cumâdie'l âhire sene 1329
ve fi 26 sene 327

Kastamoni Vâlîsi
bende
(mühür içinde)
Süleyman Nazif

Mülâhazât

Hidmet-i devlete duhûlünden varakası târihine kadar infisâli vukû' bulmuş ise esbâb-ı hakikiyye ve bir zann ü şübhe ve şikâyet üzerine işden el çekdirilmiş ise ne sebebe mebnî ve ne târihinde el çekdirilmişdir ve neticesi ne olmuşdur ve tekrâr işine mübâşeret edenler ne müddet sonra ve ne târihde me'mûriyyete ircâ edilmişdir ve aradaki eyyâm ma'âşî nasıl tesviye olunmuşdur ve taht-ı muhâkeme alınmış ise töhmet veyâ berâ'etinden ne hükme netice vermişdir ve cezâ görmüş müdür ve yedinde berâ'et-i zimmet evrâkı var mıdır

(İhtâr)

Terceme-i hâl varakaları bâlâdaki su'allere nazaran tanzim ve cevâb hânelerine terkîm olunduktan sonra zîrine beş kuruşluk pul yapışdırılıp tanzim olunduğu sene ve ay ve günün hicrî ve mâlî târihleri ve kangı mahalde yazıldığıının ve müstahdem bulunduğu esnâda ise me'mûriyet-i hâzırası ve ma'zûl ise son me'mûriyyetini tasrih ile imzâsı vaz' olunduktan sonra mühür-i zâtî ile temhîr olunur Vuku'ât-ı mezkûrenin mü'ahharen tashihi istid'âsına isti'lâm-larla izâ'a-i vaktâ ve sâhiblerinin dahî intizarlarına enzârlarına hâcet kalmamak için kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile ve mümkün ise kendü hatt-ı destiyle yazılması ve zahr-ı varakada envâ'î ta'dâd olunan evrâk-ı müsbitenin musaddak sûretlerinin veyâhud yine i'âde olunmak üzre asıllarının işbu varakaya rabt olunması lâzım gelir.

M Ü S T E Z A D G a z e l

Sahrâ tutuşur sırrını fâş eylese Mecnûn,
Leylâ ona mahrem.
Ağyâr değil, cân-ı cihân eyledi efsûn...
Bilmez ki şu âlem!

Vermişse kazâ hükmünü, Mecnûn ola mahkûm!
Bîgâne mi kalsın?
Baş eğdi kazâ hükmüne, aşk mülküne meftûn,
Sevdâsına hemdem.

Sevdâ gülü Leylâ'ya cemâl kıldı ziyâde,
Leylâ idi Leylâ;
Kays etti fedâ aklı, cünûn eyledi efsûn
Âlemce müsellemler.

Feryâd ü figân âşığı rüsvâ edegelmiş...
Ammâ ki ne çâre!
Olmuştu firâk aşka ezelden beri kaanûn,
Bin âhla mücessem.

Âhir dedi Mecnûn: İki sûret ne revâdır
Bir cân ile, tende;
Âşık kala âlemde garîb, sînesi pürhûn
Derdiyle demâdem!

Firkat yeli esmişse ne gam! Bûy-i dil-ârâ
Kılmış ki muattar,
Hicranda visâl buldu Mürîd, olsa da mahzûn
Yâkûb gibi her dem.

20 Temmuz 1975 —
9 Şubat 1976, Konya
Mustafa Tahralı

YABANCI ELİNDE MÛSİKİMİZ *

III

Cinuçen TANRIKORUR

Batılıların mûsikimiz üzerine son on yıl içinde yaptıkları plâkların ilk ikisinden, geçen iki sayıda bahsetmiştik. Bu yazıda, Fransız müzikologlarından *Dr. Jean-Claude CHABRIER* tarafından hazırlanmış olan bir plâğı tanıtmaya çalışacağız. ARION firmasının 30 U 097 nu. ile yayınladığı Stereo Longplay'-in adı — Resim 3 a.'da görüldüğü gibi — *Nuit Précieuse au Sérail*, yani «*Sarayda Bir Güzel Gece*». Kapak fotoğrafı olarak, Levni'nin bir minyatürü kullanılmış : Pâdişah III. Ahmed, şehzâdelerden birinin sünneti münâsebetiyle tertiplenen Düğün Alayı sırasında, kalyonların direkleri arasında gerili ipler üzerinde araba süren canbazların akıllalmaz mârifetlerini seyrediyor.

Resmin altında, «*Topkapı Sarayında banda alan : Jean-Claude CHABRIER*» diye bir not var. Hiç de inandırıcı olmayan bu ticârî cümle yerine, «*Çeşitli Sazlardan Taksimler*» gibi bir alt başlık konmuş olsa — hiç olmazsa — plâğın özü ile sözü birbirini tutardı. Zirâ — Resim 3 b.'de görüldüğü gibi — «*saraydaki güzel gece*»nin, yedi mâruf saz sanatkârımızın, yedi değişik âletle, yedi değişik makamdan yaptıkları *taksim* (irticâl)'lerden ibâret olduğu sarih. Adlarını birazdan zikredeceğimiz bu yedi mâruf saz sanatkârımızın, III. Ahmed'in sarayındaki sünnet düğününde biraraya gelip taksimler yapmış olması

* Bu yazı dizisindeki imlâ ve işaretlendirme sistemi, müellifin arzûsu üzerine kullanılmış olup mes'ûliyeti kendisine âittir.

Resim 3 b.

1. KLÂSİK ŞARK MÛSİKİLERİ

Teksesli² olan ve temel dillerde *makâmât*, *makamlar*, *dest-*

2 Müellif burada Yunanca asıllı **homophonique** sıfatını kullanmış, **benzer sesli** anlamında. Bunu, aynı mânâda ve yine Yunanca asıllı — bizim yazarlarımızın daha alışık olduğu — **monodique** sıfatına tercih etmiş. Zîrâ, eski Yunan trajedisine bağlı olan bu sıfatın birinci mânâsı (**monos** tek, **aeidein** şarkı söylemek'den) **saz refâkatsiz** (tek olarak) **söylenen**'dir ki ünübirlik (**unisson**) hâlinde çalıp söylemek anlamı için Gaazîmihâl de **homofoni**'yi tercih ediyor. **Çoksesli** diye çevirdiğimiz **polyphonique** gibi **teksesli** sıfatı da Cumhuriyet döneminde Batıdan idhâl ettiğimiz mefhumlardandır. Daha önce, Türk Mûsikîsi ve Batı Mûsikîsi için — bu defâ Tanzimat idhallerinden —

gâh veyâ *raga* adını alan çok eski bir «müzik modları»³ sistemine dayanan *Klâsik Şark*⁴ *Mûsikîleri*'nin kuruluşu, Bengal'den Magrib'e kadar aynıdır. Müzik modu (makâmı) belli bir ilhâma bağlı olup bir dizi ile bir melodiyi aynı zamanda tâyin eder⁵. *Nazarî şark* oktavı — çeşitli sistemlere göre — kuvvede

Alaturka ve **Alafranga** sözleri kullanılmıştı. Batılılarca 18. yy. başlarında münhasıran «**Türk tarzında müzik**» (ve tabii Askeri Müzik) mânâsı için icâd edildiği halde, Türklere yine Türkler tarafından vurulmuş bir gerilik damgası olan — Gökâlp neslinin diline pelesenk ettiği — **Alaturka** sözünü, **TÜRK MÛSİKİSİ**'ne çevirebilmek için Arel bir ömür boyu savaşmıştı. Ama, mûsikimize **Türk Mûsikîsi** dememek için, içinde küçültücü anlamda **teksele**'nin de bulunduğu, **alaturka**, **mevhâne mûsikîsi**, **edvar mûsikîsi**, **saray mûsikîsi**, **zümre mûsikîsi**, **divan mûsikîsi**, **teksele şehir mûsikîsi**, **eski Türk sanat mûsikîsi**, **Türk Sanat ve Modal Teksele Müzikler Müdürlüğü** gibi isimler uydurarak, Türk halkının gözünden kendi mûsikisini biraz olsun düşürebilme gayreti içinde hâlâ — maa'lesef — o kadar çok aydın (!) ımız var ki... (Saydığımız deyimlerin son dördü TRT Yönetim Kurulu üyesi müzikolog besteci A.A. Saygun'un buluşudur.)

3 Geçen sayıdaki yazımızın 7 no.lu dip notunda da söylediğimiz gibi, Fransızların «**ölçü, miktar, tarz, usûl, kaziide**» mânâlarındaki Lâtince «**modus**»tan aldıkları «**mode**» kelimesi, mûsikî terimi hâline gelirken «diyatonic dizinin, bünyesindeki tabii yarımton'ların yeri ile tâyin olunan tarzı» (yani majör veyâ minör oluşu) mânâsını da yüklenmiştir. Şark mûsikîlerindeki **makam** mefhumu ile bu sebeple alâkası olmayan bu kelimeyi Batılılar, **makam**'ı anlatırken — majör veyâ minör'ün dışındaki dizileri kasederek — mecbûren kullanırlar.

4 Bu coğrafi taksimattaki **şark** kelimesi, hudûdu müellifçe Bengal Körfezine dayatılmışsa da, Altay'lardan Balasagun'a, Belh, Buhâra, Gazne ve Semerkand'e, Herat'tan Bağdad'a ve Konya'ya uzanan Türk kültürünün cümle efrâdını câmi, Mançurya, Moğolistan, Çin ve Japonya gibi ağıyarına mânî ta'rif olur mu, bilmem.

5 Geçen sayıdaki yazımızın 10 no.lu dip notunda, mûsikimizde makam mefhumunun mevzuubahs olabilmesi için en zarûf unsur olan **SEYİR**'den bahsetmiş, o yazımıza konu olan 20 no.lu UNESCO plâğının müellifi orkestra şefi ve neyzen-müzikolog B. MAUGUIN'in, makaamı meydana getiren üç ana unsuru anlatırken «**un mouvement particulier de la mélodie dont le début, les arrêts intermédiaires et la fin sont strictement déterminés**» (yani, başlangıcı, ara durakları ve bitişi sıkıca tesbit edilmiş olan husûsî bir **nağme hareketi**) diye ta'rif ettiği **seyir** konusunun, Türk Mûsikîsini sâdece (seyir'siz) **DİZİ**'lerle öğretmeğe çalışan **AREL - EZGİ** sisteminde alabildiğine ihmâl edildiğini söylemiştik. İşte bakınız, bir başka yabancı müzikolog da, kendi

mevcud⁶ 17 veyâ 25 perdeye⁷ ayrılır. Kulağın duyabileceği en küçük aralık⁸ ise *Fisagor Koması*'na tekâbü'l eder (ton'un dokuzda biri)⁹. Her makam dizisini kendisine mahsus notalarla

mûsikisinde dizilerden başka birşey olmadığı halde, en basit şekilde «bir dizi ile bir melodi» diyerek makam ta'rifinde *seyir* konusunu atlamadığını ortaya koyuyor. Bir yabancı bile! Oysa M.E.B.'nin Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi'nde, makam mefhûmu «bir durak ile bir güçlü-nün etrafında onlara bağlı olarak biraraya gelmiş seslerin umûmî hey'eti» diye, hiç kimsenin birşey anlamasına imkân olmayacak şekilde ta'rif olunmuştur. Zîrâ orijinal nüsha olan Arel'in Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri'nde de ta'rif böyle ve bu kadardır: *seyir* kelimesinden — suçu her ne ise — titizlikle sarfınazar edilmiştir.

6 - 7 Bu '*kuvvede mevcud*' (notes virtuelles) tâbirini pek anlayamadım. 18 veyâ 25 perde kuvvede değil, fiilen de mevcuttur, ama kâfi gelmemektedir. 18 ve 25 perdeli sistemler (geçen yazımızın 8 no.lu dip notunda söylemiştik) tatbikatta kullanılan sesleri îzâh edememektedir: 30, 41, 53 gibi daha çok perdeli sistemler zarûretten ortaya atılmıştır. Ayrıca, '17 veyâ 25 perde' tâbiri de yanlış; ya '17 veyâ 24 aralık', yâhud '18 veyâ 25 perde' demek gerekir.

8 - 9 Bir müzisyenin kulağı *Koma*'dan çok daha küçük müzik aralıkları arasındaki farkı anlayabilir (meselâ, iki teli tamâmen aynı titreşime getirmek için yapılan kaynaştırma ameliyesinde). *Koma*, tarihte ilk önce *Fisagor*'un eğildiği tabii müzik aralıklarının hesabında kullanılan bir ölçü birimidir. *Fisagor*, en doğru ve sağlam kabul edilen üç müzik aralığından (frekansları: 2/1 olan Tam Sekizli, yani Oktav, 3/2 olan Tam Beşli, 4/3 olan Tam Dörtlü) *Beşli*'yi alıp 12 defâ üstüste bindirme sonunda ortaya çıkan son sesin (Si dizez) Do olması gereken sestem 531441 : 524288 oranında daha tiz (ince) olduğunu görmüş ve bu farka *KOMA* (*Khomma* : Kırıntı) adını vermişti. Bu kalabalık rakamlı kesrin takribî kısaltması 74/73'tür; Arel'de ve ondan istinsâh edilen M.E.B. Ansiklopedisinde yanlış olarak 81/80 şeklinde gösterilmiştir. Yanlış, Zarlino'nun bu nisbettteki *Koma*'sının *Fisagor*'unki ile karıştırılmasından doğmaktadır. 16. yy. ın ünlü İtalyan nazariyatçısı *Gioseffo ZARLINO*, *Fisagor*'dan farklı olarak, biri 9/8, ikincisi 10/9 oranında (birine *majör*, öbürüne *minör* dediği) iki türlü tam ses aralığı kabul etmiş, ikisi arasındaki 81/80 kesrinin gösterdiği farka da (9/8 : 10/9) *Koma aralığı* adını vermişti: *Sünton* (Yun. Syntonos) *Koması* adı verilen bu nisbetin, 74/73 kesri ile ifâde edilen *Fisagor Koması*ndan küçük olduğu meydandadır. Müellifin «ton'un dokuzda biri» ifâdesine gelince, bunun da *Fisagor Koması* ile ilgisi yoktur, zîrâ *Fisagor Koması* bir tam ses aralığı içinde 9 defâ değil, 8,5 defâ bulunur. Oktavı 53 eşit komadan müteşekkil kabul edip bir komanın nisbetini 2'nin 53. kuvvetten kökünü almak sûretiyle bulanlar, Alman hendesecisi *MERCATOR* (1675) ile İngiliz nazariyatçısı

gösterme usûlü ¹⁰ sanat mûsikisinde yüz kadar makâmın ¹¹ tefrikine imkân verir.

İslâm dünyâsı ile serhadlerinin çevrelediği bu vâsi mûsîki âlemi tabîi ki mutlak sûrette mütecânîs olmayacaktı: Fas'ta kullanılan makamlarla mûsîki âletleri, meselâ, Hindistan'dakilerin hiç de aynı olmamakla berâber, kâbilikiyastırlar. Yine de, makam ta'riflerinde *ahvâle* bağı (mevsim, saat) veyâ *sanat heyacânına* bağı (dini, dindışı) benzer esaslara raslanıyor. Bunun gibi, Arap-Acem ve Türk mûsikilerini dinlemek, bilhassa klâsik Hind mûsikîsi meraklılarında, bir *kaçıp kurtulma* ¹² te'siri bırakır. (Bu noktada, gemimizi karaya oturtmamak için, klâsik mûsîki ile halk mûsikisini ayrı mütâlâa ettiğimizi bilhassa belirtelim.) ¹³

HOLDER (1731)'dir. **Mercator-Holder** sisteminde **diatonik yarımton** (mi-fa aralığı) 4 Koma'dan, **kromatik yarımton** ise (fa-fa diyez aralığı) 5 Koma'dan meydana gelir (aynen Arel-Ezgi sisteminde olduğu gibi!). Fransız nazariyatçılarından **Robert DUSSAUT** «**Bu sistem çocuklara öğretilecek basitliktedir, gördüğü rağbet de bundandır; ama sâdece nazari olduğu için hiçbir müzisyen bu sistemle çalmaz**» diyor. Geçen sayıdaki yazımızın 8/b, 16, 26 ve 34 no.lu dip notlarında işaret ettiğimiz **nazari sistem - tatbiki sistem tenâkuzunu** şu cümle ne veciz ifâde ediyor!.

10 - 11 Her makam için ayrı nota yoktur, sanat mûsikîsi makamlarının sayısı da **'yüz kadar'** değil, 557'dir (1977 sonu itibâriyle) (Bkz. Mûsîki Mecmûası, S. 282 ve 331). Makam sayısının çokluğu ise, herbirinin kendisine mahsus notası olduğundan değil, Batınlıkilere göre daha bol olan aralık çeşitlerinin (2'ye karşı 7) çok değişik renklerde dizilerin elde edilmesine imkân vermesindedir.

12 Metindeki «**une évasion salutaire**»i başka türlü çeviremedim.

13 'Klâsik mûsîki ile halk mûsikisini ayrı mütâlâa etmek' ve bunu hassâsiyetle belirtmek!. Gökalp'in, Osmanlı aleyhdarlığı heyecânına bağı kalan bu mûsîki hatâsı Batı'ya da sirâyet etmiş, demek!. Aynı hatâyı, Larousse'un Mûsîki Ansiklopedisinde Fransız müzikologu Eugène BORREL'in (1876 -) yazdığı Türk Mûsikîsi maddesinde de görüyoruz: «Her yerde olduğu gibi, şehir ve köy mûsikisini birbirinden ayırmak icâbeder; saraylarda icrâ edilen türünün tekkelerde icrâ edilenden de çok farklı olduğu (?) Şehir mûsikîsi Arap san'atından kuvvetle müteessîr olmuştur (bu husus Batılılarca, kromatizmin çok sık kullanılmasında da kolayca görülür); buna mukaabil, diatonik olan (?) Halk mûsikîsi ise Türk san'atının en hakîki an'anesini muhâfaza etmiş olup Türk ırkının mûsîki temâyüllerini, sanat mûsikîsi

Demek ki, câhillerin 'az gelişmiş' tavsifine lâyık gördüğü bu dünyâlar arasında tarihi ve felsefi bir bağ mevcuttur; ilk taslağı Antik Çağda çizilmiş olan bu bağ, Ortaçağda İslâmiyetin yayılması sâyesinde daha da sıkılaştı. Peki, şarkın bu klâsik mûsikisi nerede doğmuştur, acabâ?... Bu konuda akla hemen eski Asya kavimlerinin adları geliyor¹⁴: yaylâ Ârileri veyâ Tûrâniler, Hititler, Sumerler, Hindistan'ın ilk yerlileri, v.s. Tekâmülde doğum yerinin önemi, çocukluktaki çevre şartları ile gençlikteki kazançlar derecesinde değildir; yetişkin sanat, bu aralarda gelen izlerin neticesidir. Âşikâr olan, ince zevkli tabakanın ve prens saraylarının, şarkın çok kıymetli mûsikisinin terakkisinde en önemli rolü oynamış olduğudur.

bestelerinden daha iyi aksettirir» diyor Üstad, Anlaşılan, uzun yıllar Türkiye'de kalmış olan bu müzikoloğa ne bir **Köroğlu Solâğı** dinleten çıkmış, ne de kendisini Rauf Yektâ Bey'le veyâ Arel'le tanıştıran! Kanaatimizce yanlış, Türklerin iki çeşit mûsikî kullanmış olmaları hususunun dikkate alınmamasından geliyor: Doğu Türkistan mûsikisinin **pentatonik** (beş sesli) **dizi**yi ve — askerî mûsikînin kaynağı olmak üzere — gong, çang gibi yüksek şiddette ses veren âletleri kullanması, buna mukaabil Güney ve Batı Türklerinin **heptatonik** (yedi sesli) **dizi**yi ve daha ziyâde hazin - yanık sesler çıkaran âletleri kullanması. Merhum mûsikî âlimi Gaazîmihâl konuyu şöyle açıklıyor :

Türklerin iç Asya'ya hâkim iken Uzak Doğu mûsikisini, Anadolu'ya doğru indikçe de Yakın Doğu mûsikî kültürünü işle-
miş oldukları açıktır ve millî motifler olarak yeni tekniğe getir-
dikleri ezgilerin Uzak Doğu yâdigârlarından olduğunda şüphe
yoktur. Kazan, kısmen Başkîrd ve en şimal Kırgızlarının mûs-
kisinde gördüğümüz pentatonik türküler onların iç Asya mûsikî
kültürüne şimdiye kadar bağlı kaldıklarını gösteriyor. Klâsik ve
âlimce mâhiyette ikinci bir zümre mûsikileri yoktur. Halbuki
cenup ve garp Türklerinde halk mûsikisinden başka bir de klâ-
sik zümre mûsikisi vardır ki beşiğini Horasan topraklarında
aramalıdır. Horasan mûsikisi Selçukî Türkleriyle Anadolu'nun
büyük şehirlerine gelmiş, Konya'dan sonra Bursa, Edirne ve
nihâyet İstanbul'da merkez kurmuştur. Âlimâne, ciddî ve üstad-
dan öğrenilir (bir kelime ile: klâsik) bir sanat olduğu için iç
şehir ve kasabalarda yer bulmuş olmasına imkân yoktu. Oku-
muşlar ve ârifler zümresinin sanatı idi. (Bkz. M.R. Gaazîmihâl,
Asırlar Boyunca Tarihi Türk Mûsikisi, Gökborü 1942-3).

¹⁴ Bize de, cevâbı tek kelime olabilecek bir suâl gibi geliyor : **TÜRKİSTAN** (doğusu, batısı, kuzeyi, güneyi, Horasan'ı, Kazan'ı, Belh'i, Balasagun'u ile).

İlk çağlarda, makam esâsına dayalı bir mûsikiyi kullanan ve aralarında sık temas bulunan en az üç medeniyet vardır: *Persler* bir Hindistan'ı, bir Yunanistan'ı istilâ ederler, *Hindliler* İran yaylâlarından muntazaman akan Âri dalgalarına kucak açarlar, *Helenler* İran'la, Ortaasya ve Hindistan'la kâh savaş, kâh barış içinde haşır ü neşr olurlardı. Helenlerin rolü bu konuda en kıdemli görünüyor: şarkın san'atını dâimâ tanıyıp öğrenmiş, hazmetmiş, kânunlaştırmışlardı. İlkçağ mûsikilerinden, sonraları Bizanslılara, Araplara ve Türklere de ışık tutmuş ölümsüz bir sistem çıkarmış olan, *Fisagor*¹⁵dur. Batı ise, o da Helenizm'den beslenmiş olmasına rağmen, sonradan bu makamları reddedecektir.

İslâmiyyetin 7. yy. da doğup yayılışı bu mûsikileri canlandırdı, onlara üstünlük sağladı. Tasviriden sakınan İslâm Peygamberi, lirik ifâdeye en büyük ehemmiyeti veriyordu. Mü'minler onu örnek aldılar ve İslâm'da herşey lâhn üzre yapıldı: ibâdet — câmiye dâvetten tarikat âyinlerine kadar — hep mûsikîli idi; gündelik hayat — bağbozumundan esnaflığa, dilencililiğe kadar — türkülerle yaşandı; gönül işlerinde, neş'eye raks, acıya feryâd, sevdâya terennüm edildi.

Araplar — anlaşılıyor ki — Bizans mûsikisini pek erken hazmettiler ve İslâm fütûhâtı çerçevesi içinde Doğu'ya da (Ortaasya ve Hindistan'a), Batı'ya da (Magrib'e ve İspanya'ya) yaydılar¹⁶. Emevî halifelerinin idâresi altında İslâm dünyâsın-

15 İlk yazımızda grekleştirilmiş adı ile **Pythâgoras** diye bilinen, M.Ö. 6. yy. ın büyük Hindli âlimi PİTER-GURU'dan, **Koma** aralığı dolayısıyla bir nebze bahsetmiştik. Müsbet ilimlerle metafizik gibi mûsikinin de babası olan bu çok büyük medium'a insanlık, **R. Dus-sau'**nun — «**piyanocular gamı**» dediği, aralıkları sun'î olarak eşitlenmiş Bach gamına mukaabil — «**kemancılar gamı**» adını verdiği, tabii beşlilerin üstüste bindirilmesinden elde edilen çok ünlü müzik dizisi ile seslerin tel boyu nisbetleri hesabını da borçludur.

16 Arapların Yunan ve Bizans mûsikilerini tedkik etmiş ve üzerinde kitap yazmış olmaları, Bizans mûsikisini Doğuya da, Batıya da yaydıkları mânâsına gelmez. Arap, Acem ve Türk mûsikîcilerinin Yunan mûsikîsi üzerine kitap yazmaları veyâ eserlerinin başına bu mûsikîden bahseden bir bölüm koymaları, ilk müslüman Arap müzikolog EL-KİNDİ'den itibaren bir ilmi gelenek hâline gelmiş, bu geleneğe **Merâgi Hoca** dahi uymuştu. Ama müslüman milletlerin Bi-

daki vahdet, ırk tefriki aslâ mevzuubahs olmadan, kültür mübâdelesini himâye ediyordu. En büyük İslâm dehâlarından biri olan ¹⁷ Farâbî'nin 10. yy. da yazdığı '*Büyük Mûsîkî Kitabı*', 20. yy. da dahi Arap, Acem ve Türklerce ilk kaynak kabul edilmektedir ¹⁸.

Bu tarihi faslın son hânendeleri ¹⁹ Türklerdir: Turkut İmparatorluğu, Ortaasya bozkırlarının bu göçebe çobanları ve gözüpek süvârieleri tarafından kuruldu. Bâzıları Doğu Türkistan steplerinde kaldılar (orada hâlâ yaşarlar), diğeri zengin otlaklar aramağa çıktılar. İranlılarla karşılaşınca İslâm dinini kabûl edip ²⁰ (10. yy. da) sanat mûsîkîsinin kâidelerini öğrendiler ²¹.

zans ve çoktan unutulmuş olan Yunan mûsîkîlerini iktibâs etmeleri söz konusu olamazdı. Zîrâ — hele Türklerin — müslüman Arap yazarlarının te'siri şöyle dursun, Milâttan önce dahi çok gelişmiş bir mûsîkîleri vardı. Zevk sâhibi Bizanslılar ise, Türklerin Horasan'dan bir dostluk hediyesi gibi getirdikleri mûsîkiyi beğenip kabûllenmekte gecikmediler. (Dechevrens, Riemann, Tillyard ve Wellesz gibi yazarların Bizans mûsîkîsi üzerine yazdıklarına bakılabilir.)

17 870 yılında Türkistan'da Farab'da doğan, **Uzluoğlu Tarhan-oğlu Muhammed Ebû-Nasr** için Batılı yazar ve ansiklopediler dahi — meselâ — «**Arapça yazmış olmasına rağmen Türktü**» (C. Sachs, *History of Musical Instruments*, s. 255), «**Türk asıllı Arap filozof ve müzisyeni**» (Larousse de la Musique) diyebildiklerine göre, müellifimizin de «**ilk müslüman Türk dehâsı**» demesinde hiç mahzur olmazdı!. Mûsîkî Larousse'undaki ALFARABÎ maddesinde, şu çok ilgi çekici ifâde de yer alıyor: «Mûsîkî üzerindeki izahları, Aristo'dan başka, **herşeyden önce şarklı olan Fisagor** ekolünün, Aristoksen'in ve Ptoleme'nin fikirlerini hatırlatır».

18 «**Kitâb-el-Mûsîkî-el-Kebîr**»in, Farâbî'nin şahsî bir metodla mûsîkî nazariyyâtından bahsettiği birinci cildi Madrid Kütüphânesindedir ve **Baron Rodolphe d'Erlanger** tarafından Fransızcaya, **Henry George Farmer** tarafından İngilizceye çevrilmiştir; Tükçesi yoktur. Kendisinden öncekilerin görüşlerini anlatan ikinci cildi ise kayıptır.

19 Herhalde «**ilk ve son hânendeleri**» demek istenmiştir!. (Lûtfen 21 no.lu dip notuna bkz.)

20 Türkleri müslümanlaştıran İranlılar değil, daha önce onları müslümanlaştırmış olan Araplardır.

21 Güney ve Batı Türkleri (Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, vd.) İran'a yerleştikten sonra eski Sâsânî kültürü ile temâsa gelince — pek İslâm dînini değilse de — herhalde birbirlerinden söz alıp vermiş, saz alıp vermiş, kız alıp vermişlerdir. Ama çoktan kaybolmuş olan eski Pehlevî mûsîkîsinin sanat kaaidelerini öğrenmiş ola-

Güney - Doğuya yönelenler, çok parlak bir sanat merkezi hâline gelen *Gazne*'yi aldılar. Daha sonra Türk Hâkanı *Babür* Hindistan'da — İngilizler gelene kadar hüküm sürecek — sanat koruyucusu müslüman hükümdarları olan Büyük Moğollar sülâlesini kurdu. Brahman dini saz çalan karşısında ihtiyatlı kalmağa devâm ederken, İslâmiyyet iyi sanatkârı ta'zimle karşılıyordu. *Ekber Şâh*'in sarayı bu sebeple «virtüözların cenneti» hâline geldi. İslâm medeniyyeti Hindistan'da *Sitar*, *Sarod*, *Vina* gibi sanat mûsikisi âletleri yaratıyor, *Raga* (Makam) sisteminin yayılıp gelişmesini sağlıyordu.

Batıya yönelen Selçuklular Mezopotamya ile Önasya'ya hâkim oldular. Sonra Osmanlı hânedânı geldi ve bütün Arap dünyâsını, Bizans İmparatorluğunu, Balkan yarımadasını fethedip idâresi altına aldı. Arap hilâfeti, Türk hilâfeti olarak devâm etti. Kültür plânında İslâmî sanatlar, Osmanlı İmparatorluğunun, Şarkın gelecekteki en parlak şehri olan pâyitahtında (yeni adı ile Kostantiniyye) yepyeni bir terakkî kazanacaktı. Zîrâ Türkler yeni kültür unsurları getirmişler, Bizans - Arap - Acem - Türk tesirlerinin en sanatlı sentezi olan Osmanlı mûsikisini, hiçbir mûsikî ile kıyaslanamayacak bir intihab zenginliği seviyesine yükseltmişlerdi.

2. SARAYDA BİR GÜZEL GECE

16 ilâ 19. yy. larda fevkalâde kültürlü ve zevkli bir halkın yaşadığı İstanbul, Osmanlı İmparatorluğunun bütün sanatkârlarını cezbeden bir merkezdi. Serhadlerde muhârebe edilirken,

mazlardı. Zîrâ, sonradan **TUĞ** adını verdikleri askerî mızıkalarını Mîlâttan önce kuran, Türklerdi. Bu mûsikiyi öğrenmek için, **Yurağ**, **Borguy**, **Tümrük**, **Küvrük**, **Çanğ** (yani Zurna, Boru, Davul, Kös, Zil)' dan meydana gelen Hun mızıkasının Çin Sarayına götürüldüğünü yazan da Çinli kroniklerdi. Çinlilerin HOÜ KYÂ (Hun Borusu) dedikleri NÂY-I TÜRKİ'nin İranlıların **Afrasiyâb** olarak tanıdığı Tûran hâkanı **ALP ER TUNGA** tarafından icâd edildiğini ise hem Kâşgarlı, hem Evliyâ yazmıştır. Yine zîrâ, **Husrev Perviz**'in sarayına, 6. yy. da, klâsik mûsikiyi de, Arapların sonradan UD dediği PİPA adlı çok eski Türk kopuzunu da getiren **Merv**'li **BARBUD** olmuştur.

Pâyitahtta 'kur' yapılırdı. Pâdişahların sanattaki rolü Batıda pek iyi tanınmamıştır. Osmanlı İmparatoru 'Güneş Kırıl'dı, 'Dilenciler Kırıl' değil²²: iki divân arasında şiir ve mûsîkı ile — hattâ bizzat çalıp söyleyerek — dinlenen bir Sultan!. I. Mahmud, III. Selim ve IV. Mahmud²³, bestekâr-pâdişahların en büyüklere. Saltanattan, savaştan nefret eden III. Selim, şiir ve mûsîkiye meftûndü: şâir ve mûsîkîşinas musâhiblerinin refâkatinde, gönül mâcerâlarını gözyaşlarının lirik selinde boğabilen bir bedâat üstâdı..

Sanat ilhâmının menbâi İstanbul'un, emsâlsiz tabiati içinde, Boğaz'ın Rumeli yakasındaki saraylarla Anadolu yakasındaki kasırları arasında muntazaman tertiplenen mehtâb âlemlerinde, yüzlerce kayık mûsîkîşinaslar, rakkâseler ve mâruf şahsiyetlerle dolup taşardı. Yüzer sahnelerde mârifet gösteren sanatkârların başları üzerinde, kalyon direkleri arasına gerili halatlarda oynayan canbazlar dolaşırdı. Havâi fişeklerle renklenen bu eğlenceleri halk Galata ve Üsküdar tepelerinden, Pâdişah ve âilesi ise deniz kıyısındaki Hünkâr Mahfilinden zevkle seyredelerdi. Bu sırada şehrin bütün kadınları da pencerelerde olurdu, görülmeden görme imkânı veren «kafes»lerin arında..

Sarayın ve bu nevi şenliklerin dışında, sanat mûsîkisi cemiyetin muhtelif sınıfları arasında muttasıl icrâ edilmektedir. Tekkelerinde mûsîkîli raks âyinleri yapan Mevlevîlerin Pâdişahlar nezdindeki itibârı çok yüksektir. Osmanlı cemiyetinin, her mevsim için ayrı bir evi olan küberâsı, kışın *Nişantaşı*'ndaki konaklarında, ilkbaharda *Çamlıca*'daki köşklerinde, yazları da *Boğaz*'daki yalılarında muntazaman fasıllar tertipler, sanatkârları evlerinde misâfir ederlerdi. Bütün haremelerde kadınlar²⁴ Ud çalıp şarkı söyleyerek eğlenirlerdi: kabiliyetli câriyelere ise *Elifbâ* yerine *Kâmun* öğretilirdi.

22 Fransız diline mahsus bir deyim olan 'Roi-Pétaud'yu başka türlü çeviremedim.

23 II. Mahmud olacak.

24 1001 gece masallarının egzotizminden bir türlü kurtulamayan Batılı muhayyilesinin, kadınlarımız hakkındaki 'oisives et voluptueuses' tavsifini çevirmemeyi tercih ettim.

'*Belle-Epoque*' devrinde Epiküryen bir cemiyet İslâmî kuralları sanki yeniden gözden geçirmişti: sâdece erkeklerin gidebildiği kahvehânelerde mûsikinin yanında *üzüm suyu* da bulunmağa başladı. Hanımların ise, yüzleri sembolik bir ipek yaşamakla yarı örtülü gezinmelerine ve umûma mahsus bahçelerde mûsikî fasılları dinlemelerine — tesellî mükâfatı olarak — izin verilmişti. Ve nihâyet, en mütevâzî âilelerde dahi mutlakâ birşeyler çalınır, söylenirdi. Bindiği kayık Boğazın akıntılı sularında kayıp giderken, *Pierre Loti*²⁵, kulağına her taraftan gelip su çırpıntularına karışan mûsikî nağmeleriyle, kimbilir ne hayâllere dalmıştır!. İhtişâmın, Cihan Harbi hezimetine ve Radyo'nun gelişine kadar sürecek olan şâhikasıydı bu..

İyi bir klâsik Türk mûsıkisi hey'etinde bir zamanlar yüzden fazla hânende ve sâzende bulunmuş. Bu hey'etin konuları de hep birlikte çalınıp söylenen *fasıl* eserlerinden başka, en mâhir sanatkârlara temâyüz imkânı veren ferdî icrâlardan (*taksim*'lerden) meydana gelirmiş²⁶. Koroların o zamanlardaki parlaklığı artık yok; ama saz sanatkârları geleneği koruyabilmişler. Plâğımızı hazırlarken, yedi müstesnâ saz sanatkârını seçmiş olmamızın sebebi bu. İşte sizlere Saraydaki muhteşem gecemiz..

Gurub vakti güzel bir *Kânun* taksimi ile başlayan bu mûsiki ziyâfeti, *Keman*, *Tanbur*, *Yaylı Tanbur*, *Ud* ve *Kemençe*'nin dengeli bir ilhâmın mahsülü olan irticâli besteleriyle devâm etti ve bizi tâ uzaklara, Ortaasya'nın en kuytu bölgelerinde Türk rûhunun derinliklerine kadar götürdü. Sonra yavaş yavaş dönüş başladı: Arap emirleriyle tanıştık, Osmanlı serdarlarının zaferlerini, Lâle Devri şâirlerinin neş'esini yaşadık o taksimlerde.. Artık gün doğuyor, Sarayın duvarları dibinde çırpınan Boğaz suları beşyüz câmili İstanbul'un uyandığını müjdeliyordu. Tam bu sırada, bir filozof bülbül gibi, ciğerinden gelen nefesle ağır ağır konuşan *Ney* başladı: bedbinlere yeni bir ümit ışığı getiriyor gibiydi. İmparatorluk ölmüşse, halkı canlı; sarayları yıkılmış, ama mihrâb yerinde. Şark öl-

25 Bu takma adı kullanan Türk dostu Fransız romancısı **Julien VIAUD** (1850-1923).

26 Hem saz, hem söz taksimleri (*gazel*'ler) kastedilmiş olmalı.

memiş!. Kıskanç ve kendini beğenmiş bir Batı'nın ihânetine, istihzâsına rağmen, şehirlisi ile — köylüsü ile kendini pekâlâ koruyabilecek gücü - kuvveti, binlerce yıllık ilmi - irfânı var. «*Hasta Adam*» pek sıhhatli görünüyor; bu gidişle bizi gömeceğe benzer.

Jean-Claude CHABRIER

3. TAKSİMLER, ÂLETLER, SANATKÂRLAR

A Yüzü

- 1) *Hicaz Makâmında Kānun Taksimi* (2'11'')²⁷
(*Erol DERAN*'dan)²⁸

Arapların çok sevdiği (bilhassa Sûriye ve Filistin'de tutulmuş) gösterişli bir âlet olan *Kānun*, 19. yy. da Kānuni Ömer Efendi tarafından Türkiye'ye getirilince, bilhassa yüksek sosyete hanımefendilerinin gözde âleti oluverdi. İran'da artık çalınmıyor. Yamuk şeklinde düz bir sitar²⁹ olup 24 ses veren 72 teli³⁰

27 Bu yüzdeki 2 ve 3 no.lu taksimler gibi, Sultan III. Ahmed'in sarayındaki sünnet düğününden daha değişik bir münâsebetle (!) (meselâ Klâsik Koro'da bir geçiş maksadı ile) yapılmış bir taksim olduğu için program süresi ile sınırlı, pek kısa, fakat çok zarif bir kompozisyon.

28 1938 yılında İstanbul'da doğan, lise öğrencisiyken Radyoya alınan, DGSA Y. Süsleme bölümü mezûnu, genç neslin değerli sanat-kârlarından.

29 Mızrabla çalınan bütün telli sazlara Yunanlıların **kithara** adını verdiğini, bu kelimenin de Batı dillerine **cithare** veyâ **zither** şeklinde geçmiş olduğunu, geçen sayıdaki yazımızın 31 no.lu dip notunda söylemiştik.

30 Geçen sayıdaki yazımızın 29 no.lu dip notunda, mûsıkî âletlerinde tel mevzuunu bu yazıda inceleyeceğimizi vâdetmiştik. Bu konuda toplayabildiğimiz bilgileri, buradan başka 38 ve 48 no.lu dip notlarımızda da özetlemeğe çalışacağız. Mûcidi, her iki mazbut rivâyete göre de Türk olması gereken (**Farâbî** veyâ Horasanlı Bermekî ailesinden **İbni Halligan**) Kaanun sazının telleri önce bağırsaktandı. (Çinliler müzik teli yapmak için bükme ham ipekten başka malzeme bilmedikleri halde, Türkler bağırsak tel (til), kiriş, kıl (at kılı) ve madenî tel gibi her türlü malzemeyi kullanmışlardır.) Bugün Türkler

iner - kalkar madenî *mandal*³¹lar vâsıtasıyla çalınacak makâmın seslerine ayarlanır. Dizler üzerinde tutulur ve işâret parmaklarına takılan sert *mızrab*larla³² tellere vurulmak sûretiyle çalınır.

2) *Mâhur Makâmında Keman Taksimi* (3'11")
(Yücel AŞAN'dan)³³

Avrupa Kemanı Türkiye'ye bir hayli erken girmiştir³⁴.

de, Araplar da Kaanun'da nylon tel kullanıyorlar; şu farkla ki Araplar boyu en uzun olan (en alttaki) kalın sesli telleri madenileştirmişlerdir. (Bu pest perdeler için de nylon telde ısrâr eden, hem de kalınlaştıkça boğuklaşan nylonun sesini beğenmediklerinden bu perdelelerini kullanmayan Türk kaanuncularının bu konudaki ısrarlarına mâ-nâ veremiyorum; üstelik sazlarda madenî tel tatbikına ilk defâ 13. yy. da Kütahya'da başlanmıştı.)

31 Asya'da icâd edilip fetihten sonra İstanbul'a getirildiği halde, «nîm perdelerin sıhhatli çıkarılamaması» yüzünden (lütfen geçen yazımızın 34 no.lu dip notuna bkz.) «**eksik sazlar**»dan sayılan ve bu sebeple gözden düşüp Arapların iltifâtına terk edilen Kaanun'un bu kusûru, yüzyılımız başlarında tatbik edilen «mandal» tertibâtı ile yine İstanbul'da telâfi edilecekti!. (M.R.G.'den)

32 Arapça **vurmak** anlamındaki **darabe** fiilinden geldiğine göre **mıdrab** şeklinde kullanmamız daha doğru olurdu. Yeni karşılığı **çalgıç**, halk mûsikimizdeki adı ise **tezene**'dir (Farsça tâziyâne'nin bozulmuşu). Romahlılar da Yunanca **plectron**'u alıp **plectrum** yapmışlardı; Batı dillerindeki karşılığının kaynağı budur.

33 1936 yılında İstanbul'da doğan, Üsküdar Mûsikî Cemiyetinde Emin Ongan Hocadan yetişen, Radyomuzun değerli genç nesil sanatkarlarından.

34 Saray faslında **Keman**'ı (daha doğrusu **Sinekemanı**'nı) ilk defa 1740 yıllarında **Corci** adlı bir Rum sâzende-bestekâr çalmıştır. Miron ve Todori adlı arkadaşları gibi onun da ustası meşhur Kemanî Ali Ağa'dır. Zamânın şâiri **Sünbülzâde Vehbî** :

Perdesizliktir aman etme gümân
Yakışır **sine-i Corciye Kemân**

diyerek Corci'nin sinekemanından bahseder. Konya semâhânesinde bile yer alacak kadar Türk mûsikisi zevkini saran Keman, bir Türk orkestrası içine tam yüzyıl sonra (1840'larda) **Mızıkâ-i Hümâyûn**'la girebiliyor, ilk Türk keman virtüozları bundan da yüz yıl sonra (1940'larda) adlarını duyurmağa başlıyorlardı. (M.R.G.'den)

Yalnız telleri Re-La-Re-Sol düzenine, yay kullanılışı da Türk tarzına çevrilmiştir³⁵.

3) *Hüzzam Makâmında Tanbur Taksimi* (3'17")
(*Akın ÖZKAN*'dan)³⁶

Re-Re-Do-La düzenine gerili³⁷ 4 çift teli³⁸ olan, uzun saplı mızraplı *Türk luth*'u³⁹. Ses hacmi iki oktav olan Tanburun sa-

35 Kemannın (saza Farsçada **eğilmek** fiilinden gelen adını verecek kadar) önemli bir parçası olan yay'ının — üst ve alt uçlarından elde edilen seslerin farklılığı sebebiyle — bütün uzunluğunca kullanılması gerekir; ancak bizim kemanlilerimiz, metodik eğitim görmemiş olduklarından, yayın sâdece orta kısmını kullanır, hattâ yarısına yakın bir yerinden tutarak çalarlar. Birden fazla kemanimizi, yay tutuş ve kullanışlarındaki farklılık (kendi kusurları olmadığı halde) önce gözü rahatsız ettiği için yanyana getiremiyoruz. İşe verdikleri önem ve sabırlı çalışma ile **orkestral icrâ** konusunda bizi hayli geride bırakan Arap ülkelerinin yorum tekniğini beğenip benimsiyor diye, halkımıza kızmanın — bızce — mânâsı yoktur. (M.E.B. Ansiklopedisinde Cild II, s. 340'a bkz.)

36 1934 yılında Bursa'da doğan, Sinekekanî Nûri Duyguer'den sonra İstanbul Belediye Konservatuarından ve İleri Türk Müsıkîsi Konservatuarı Derneğinde L. Karabey'den yetişen, İzmir İ.T.İ.A. si mezûnu, Radyomuzun değerli genç nesil sanatkârlarından.

37 Tanbur'un bundan başka bir de Re₃-La₂-Re₃-Re₂ (veyâ gerektiğinde Re₃-Sol₂-Re₃-Re₂) düzeni vardır ki müellifin verdiği gibi ter- cih edilmektedir.

38 14. yy. da madenî tel kullanımının yaygınlaşması sonunda, **Tunbur-u Bağdâdi** adlı Arap Tanburundan daha büyük olan Türk Tanburu Horasan'da yapılabiliyordu (**büyük Horasan Tanburu**). Sazı İstanbul'dan edinen Mısırlılar adına «**Tanbûr-u Kebîr-i Türkî**» dediler (G. Villoteau, Description de l'Egypte, 1826). Yüzyıllarca süren kültür alışverişine rağmen, Türklerin kendi **TEL** (Til) kelimelerinden, ne Yunancanın **Kord**'u ile Arapçanın **Veter**'i, ne de Farsçanın **Tar**'ı lehine vazgeçmemiş olmaları ilgi çekicidir. Bil'akis, Arap diline Türklerin verdiği müzik terimlerinden biri de bu **Tel** kelimesidir: Araplar bağırsak telin **Veter** (çoğ. **Evtâr**) adının yanında piring tel için **Salka** veya **Tel** kelimesini kullanırlar. (Mevlevîlerin madenî telli sazlara âyin sırasında hiçbir asırda cevaz vermemiş olmalarının, at kuyruğunun ve bunun müzik âletinde tel olarak kullanılan «kıl»ının Şamanlıktaki kudsiyeti ile acaba bir ilgisi var mıdır?)

39 Tanbur'un Batıda — Ud gibi — benzeri dahi olmadığı için, Batılı yazarlar Ud için 'kısa saplı luth', Tanbur için de 'uzun saplı

pında, kalın bölgede 24, ince bölgede 15 perde bağı bulunur⁴⁰. Bu sebeple, ince bölgedeki perde bağları çalınacak makāma göre ileri - geri oynatılır⁴¹. Ortaasya ve Hindistan'ın *Tanbura*'sı⁴² ile yakın benzerlikler gösteren bu âletin, Türk sanat mûsikisinde müstesnâ bir mevkii vardır : eskiden her münevver Türk'ün biraz Tanbur çalması âdetmiş.

- 4) *Şedarabân* Makāmında *Yayla*⁴³ *Tanbur* Taksimi (6')
(İzzeddin ÖKTE'den)⁴⁴

Türk Tanburunun yayla çalınanı olan bu âletin sesi, artık pek çalınmayan *Türk Rebâbı*⁴⁵'nin eninini hatırlatıyor.

luth' tâbirlerini mecbûren kullanırlar. Tanbur'la Ud'un farkı ise, sap boyundan önce, birinin **perdeli**, öbürünün **perdesiz** oluşundadır. (Ud'un tarihinde perdeli olduğu bir devir varsa da, Türk Tanburu yapıldığı zaman Ud perdelerini çoktan atmıştı.) Ayrıca **luth** kelimesi de, aslı Ud olan perdeli Ortaçağ sazının, aslından bozma adıdır (**El-Ûd**).

40 Bugünkü Tanbur'ların sapında — kalın bölgede — 24 değil, 29 perde - 30 aralık vardır.

41 Perde bağlarının — eskiden — ileri - geri oynatılmasının sebebi bu değildir (lûtfen geçen yazımızın 28 no.lu dip notuna bkz.).

42 Tabii; Tanbur'un az ufağının Halk Mûsikimizdeki adı da **Tanbura** değil mi?

43 **Yaylı** olacak.

44 1911 yılında İstanbul'da doğan, Cemil Bey'den sonraki en ünlü Tanbur sanatkârimiz, Cemil'in virtüözitesinden «mızrab tasarrufu» bakımından ayrı olan üslûbu; daha sâkin, derin, uzun ve bağlı (legato), bu sâyede daha romantik ve insan sesinin nağmelerine daha yakın bir ifâde tekniğini mümkün kılmıştır.

45 Cemil Bey'in çaldığı bütün (yaylı ve mızraplı) sazlar, onun bir çağlayan gibi taşıp gelen ızırab seline küçücük birer menfez olmaktan öteye geçememişlerdi. İlk defâ yayla çalmayı denediği Tanbur, hayâtının sonlarına doğru hep daha fazla arar olduğu, mahzûn ve kendi kısık sesi gibi boğuk enin veren uzun sesli bir çalgı ihtiyâcından doğmuştur : yaylı Tanburda aradığı, Kemançede ve Viyolon-selde bulunduğu değildi. Bu husus gözönüne alınmayınca, **Yaylı Tanbur'a** (Cümbüş'ten bozmasını mevzuubahs bile etmiyorum) **'uydurma saz'** denmesi çok kolay olur. Tarihte, mızraplı Kopuz'umuz da yayla çalınmamış mıydı? Müellifin **'Türk Rebâbı'** deyimi — **uzun saplı luth'** da olduğu gibi — yine terimsizlik zarûretinden doğmuş görünüyorsa da **'Türk Rebâbı'** diye bir saz — olsa olsa — tarihi **IKLIĞ'**ımız olabilir. Geçen yazının 14 no.lu dip notunda söylediğimiz gibi, **Oklu** (yani **Yaylı**) anlamında dünyânın ilk yaylı sazı olan **İkliğ'in** — Acemler — yayına **Keman**, kendisine **Kemançe** demişler, Araplar da aynı saza **Rebâb** adını vermişlerdi.

B Yüzü

- 1) *Nihâvend* Makâmında *Ud* Taksimi (3'16")
(*Özdemir BOSTAN*'dan)

Bugünkü Batı luth'larının atası olan Arapların (bilhassa Mısırlıların) çok sevdiği bu zarif âlet, aynı şekilde İran'da da, Türkiye'de de çalınmaktadır. Karnı armut biçiminde olan Ud'un göğsü sedef ve fildişi kakmalarla tezyin edilmiştir⁴⁶. Dokunaklı-ğı (tuşe'si) perdesiz olan sapı, gövde ile 60 derecelik bir açı yapar⁴⁷. 10 veyâ 11 teli⁴⁸ çift olarak Do-Sol-Re-La-Mi-Re⁴⁹ seslerine düzenlenir.

- 2) *Rast* Makâmında *Kemençe* Taksimi (5'56")
(*Kemal NİHAZİ*⁵⁰den)

Kemençe kelimesi İran'da ve Arap ülkelerinde çeşitli Şark yaylılarını gösterir⁵¹. Türkiye'de ise bu isimdeki sazların hu-

46 Müzik âletinde ağacın dışında bir malzeme ile yapılan süs — malzemenin tabiatindeki farklı çalışmanın çukurluklara ve icrâ güçlüğüne yol açması bakımından — meziyet değil, kusurdur; hele sapta olursa. Buna rağmen Arap yapısı müzik âletleri **arabesk** süslemeleriyle, sazdan anlamayanlara çok câzip görünür. Müzik âletinin de en zarifini Türkler yapmıştır: 650 gramlık bir İstanbul udu ile 2 kiloluk bir Şam udu arasındaki — zarafet değilse bile — tınnet ve ihtizaz farkını sonunda Araplar da anladılar.

47 Gövde (daha doğrusu göğüs) ile açı yapan sap değil (çünkü o tellerin altında devâm eder), 11 burguyu taşıyan **burguluk**'tur.

48 Udun, ilk defa 10. yy. da Horasanlı ırgatların elinde gördükleri zaman, Araplara en değişik gelen tarafı sapındaki perde bağlarıydı: nazarı aralık hesaplarını bu perde bağlarına dayandırıyorlardı. Organolojiyi en fazla ilgilendiren husus ise ilk Arap udlarının ipekten bükme telleridir ki, bütün yabancı literatürün Araplara âit gösterdiği bu sazın, Pipa adlı Türk kopuzuna dayanan Ortaasya menşeyini isbâta kâfidir (Araplar o zaman ipekten tel yapmasını bilmiyorlardı).

49 Başka türlü düzenler de var ama burada kastedilen herhalde Sol-Re-La-Mi-Re-La olacak.

50 **Kemal Niyazi SEYHUN**: 1885-1967 yılları arasında yaşamış, ünlü Hicazkâr Sazsemâisinin bestekârı Kemençeci.

51 Sözlüğündeki **Kemençe** maddesinde sazın aslının, bütün yaylı sazların atası olan **Türk IKLIĞ**'ı olduğunu belgeleri ile anlatan merhum **Gaazîmihâl**, «Daha eski metinler bulunmadığı takdirde, yukarı.

sûsi bir şekli olup Harem-i Hümâyûn'da — bilhassa rakkâsele-re refâkate — pek îtibarda idi ⁵². Klâsik tarzdaki icrâcıları git-tikçe azalan *Kemençe*'nin armut şeklinde ses haznesi ⁵³, *Re-Sol-Re* düzeninde üç teli vardır. Oturularak ⁵⁴ çalınan, zayıf ve ha-şin bir sesi olan bu sazın tellerine parmakla basılmaz, sâdece tırnakların üst kısmı yandan değdirilir.

3) *Segâh* Makâmında *Ney* Taksimi (5'44")
(*Hayri TÛMER*'den) ⁵⁵

Hafifçe yandan üflenen bir flüt olan *Ney*, Arap, Acem ve Türklerde müştereken kullanılır. İnsanlığın ilk nefesli sazı, bu basit kamış olsa gerektir. İslâm ülkelerinde hükümdarların,

daki açık durumlardan yaylı sazın Anadolu'da olduğu gibi İran'da da Selçuklular eliyle tanıtıldığı ve iç Asya'dan getirildiği kabul edilebiliyor» diyor. İkliğ ile anlatılmak istenen, bizim bugün *Rebab* dediğimiz *deri göğüslü* çalgı olsa gerektir. Ağaçtan ve armudî şekilli göğsü sapı ile bir bütün teşkil eden ve tellerine tırnak yüzleri değdirilerek çalınan bugünkü *Kemençe*'mizin ise, geçen yüzyılda Lehistan taraflarından geldiğini yine *Gaazîmihâl*'den öğreniyoruz. Bu sazın Türklere âidiyeti hususunda kesin birşey söylenemeyeceğini, bu konuda ciddi bir araştırma yapmış olan çok değerli *Kemençeci* ve lütiye merhum *Hal-dun MENEMENCİOĞLU* (1912 - 1972) da kabul ediyor. (Bkz. *Mûsikî Mecmûası*, S. 260)

52 Doğrudur; önce tempocu *Lâvta*'nın solisti olarak *Kaba Saz* denen oyun takımlarında, sonra — herhalde yine *Cemil Bey*'in te'siriyle — *İnce Saz* fasıllarında, nihâyet *Klâsik Koro*'larımızda ve *Mevlevî mukaabelelerinde* kullanılmağa başlanan *Kemençe*'nin icrâcısı — en güç mûsikî âleti olması hasebiyle — azdır.

53 Armudî şekilli olan, *Kemençe*'nin ses haznesi (yani *Tekne*'si) değil, göğsüdür; sâdece 3 - 3,5 cm derinliği olan tekneçisinde ise, herhangi bir meyveden kabuk inceliğinde kesilmiş kibar bir dilim ol-maktan öte bir armudilik yoktur.

54 Ayakta çalınan sanat müziği sazımız yok ki... Bunun yerine *Kemençe*'nin tavşan kulağını andıran üç sevimli burgusu kalbin üst kısmına, tavşan kuyruğu şeklindeki alt ucunun da sol dize dayatılmak ve sol el ayası içinde gerektikçe döndürülmek sûretiyle çalındığını söylemek, herhalde daha faydalı olurdu.

55 1902 ilâ 1973 yılları arasında yaşamış olan bu neyzenimiz hernekadar *M.E.B.*'nin *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisinde* görülemiyorsa da, sazının virtüozu olduğu hususunda meslekdaşları hemfikirdirler. *Rahmetullâhi aleyh...*

halk tabakasının ve 'rûhun sembolü' addeden din adamlarının elinde sevilerek çalınmıştır: yani hem klâsik, hem folklorik; hem de dinî bir sazdır. Yedi deliği olan Ney'in, Türkiye'de değişik düzenler için kullanılan 14 çeşidi⁵⁶ vardır. Başın eğimi, nefes gücü ve parmakların durumuna göre 3 oktavin üstünde ses çıkarabilen bu sazla klâsik mûsikî çalabilmek için çok uzun çalışmak gerekir.

Dip notlarımızda aklımızın yettiği ölçüde düzeltmeğe çalıştığımız hatâ veyâ görüş farklarına, ayrıca, iç sayfalarında fotoğrafları ile tanıtılan beş mûsikî âletimizden *Kânun*'un resmi ters, *Keman* yerine de — Resim 3b.'de görülen — 7 telli koca bir *Sinekeman* resmi konmuş olmasına rağmen, Türkü ve Türk Mûsikisini dünyâya tanıtan, işte bir yabancı himmeti daha.. Hani — merhum Arel'in deyimiyle — unu, yağı, şekeri, kaşığı bizim olup da helvasını yapmayı bir türlü beceremediğimiz işlerden.. Gelecek yazımızda bir başka yabancı himmetinden bahsedeceğiz : ilk iki yazımıza konu olan UNESCO plâklarının müellifi *B. Mauguin*'in hazırladığı ORTF'in yayınladığı ve 1971 *Fransız Millî Plâk Ödülü*'nü kazanan AN'ANEVÎ TÜRK MÜSİKİSİ adlı plâktan... Nasib olursa...

56 Bütün mâbeyn ve nısfıyye'lerle 14 tane ney yapmak mümkünse de, neyzenler bunun biraz nazarı olduğu, bütün akortlar için 12 neylik bir serinin kâfi bulunduğu kanaatindedirler.

ASABIYYET, MİLLİYETÇİLİK DEMEK MİDİR?

Ali YARDIM

— Geçen sayıdan devam —

IV) GÜNÜMÜZDE ASABIYYET

Cumhûriyet döneminde 1960'lara kadar «asabiyyet» mes'elesinin günün problemleri arasında yer aldığını hatırlamıyoruz. Milliyetçilik hareketinin bir aksiyon olarak ortaya atıldığı 1944 Türkiyesi'nde bile, bu mes'elenin adı geçmez.

Gerek 1944 Milliyetçilik hareketi, gerekse gün geçtikçe seviye kazanıp kıvâmına erme yolunda olan günümüzün Milliyetçilik hareketi, 1911'lerde ortaya atılan «Türkçü - Turancı» hareketin bir devâmı değildir. Getirmek istedikleri sistemlerine, açık veyâ gizli bir «Layıklık» solüsyonu karıştıran Meşrûtiyet Türkçüleri, pek az temsilci bırakarak, fosilleşip gitmiştir.

1960'lardan sonra ise aşırı hürriyetler çığırı açılır. Cemiyetin bünyesinde bulunan veyâ bulunmayan cereyanlar, dernekler ve partiler şeklinde teşkilâtlandırılıp temsil edilmeye başlanır. Herkes, mümessili olduğu fikir ve ideolojiyi hâkim kılabilmek için, her metodu mübah sayarak mücâdeleye girer. İşte

bu hengâmede, « a s a b i y e t » mes'alesi tekrar, dördüncü defâ sahneye çıkar : Siyâsî muhtevâlî, fakat dinî kıyâfetle!...

Artık bu dönemde « a s a b i y e t » in ismi, bâzı ağız ve kalemlerde « İ r k ç ı l ı k » tır; bâzılarında « K a v m i y e t ç i l i k »; bir kısmında da « M i l l i y e t ç i l i k » tir. Mes'ele, herkesin insâfına ve vicdânına göre şekil almıştır.

1962'de, Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya, «İslâmcılık Cereyânı : Meşrûtiyetin Siyâsî Hayâtı Boyunca Gelişmesi ve Bugüne Bıraktığı Mes'eleler»³⁹ ismi altında bir araştırma neşreder. «Türkiye'de iki belli görüş çarpışıyor : Devrimcilerle gelenekçiler», (s. VII), diyen yazar, eserini, «Siyâset İlmi Metodu» ve «Devrimci Görüş Prensibi», (s. VIII), ile kaleme alır. Eser, bir taraftan, konu ile ilgili o devre âit zengin bir bibliyografya verirken, öbür taraftan da mes'eleyi günün aktüalitesi arasına sokmuş oluyordu.

1963'lerde, Ahmed Naim Bey'in eseri, ismi değiştirilip biraz da makyajlanarak, «İslâm Irkçılığı Menetmiştir» adı ile tekrar sahnelenir. Eski Türkçeyi bilenler eserin aslını, gençler de onun melezleştirilmiş yavrusunu el kitabı edinerek, Meşrûtiyet döneminin havası tekrar geri getirilir.

Müteâkip senelerde, Türk Yurdu — Sebülürreşad düellosuna taş çıkartacak bir « b a s ı n » mücâdelesine başlar. Her Al-lâh'ın günü, okumaktan gınâ getirdiğimiz, bir neşriyat yarışı ise elan devâm edip gitmektedir.

Bu arada, 1973'de ilk, 1976'da da üçüncü baskısını yapan bir başka eser, bu mes'eleyi ele alır : «İslâma Göre Milliyetçilik»⁴⁰. Henüz aktüalitesini muhâfaza ettiği için, bu eser üzerinde fikir beyân etmeme yolunu tercih ediyoruz.

Mes'elenin bugünkü manzarası ise, herkesin gözü önünde cereyân edip durmaktadır ve tamâmen bizim dışımızdadır. Ancak, sıfatsız bir sâde vatandaş olarak gördüğümüz şey

39 Tarık Z. Tunaya, İslâmcılık Cereyânı, 330 sayfa, İst. 1962, Baha Matbaası, Siyâset ilmi serisi : 3.

40 Zekeriya Beyaz, İslâma Göre Milliyetçilik, 414 sayfa, İst. 1976 (3. baskı), Öz Yayınları.

odur ki, mes'ele dîni ve fikrî olmaktan çıkmıştır. Bu konuda, bilerek veyâ bilmeyerek, yapılan kavgalar, «Devletin varlığı»nı tehdit eder bir hüviyet kazanmaktadır. Bu işi bilerek yapanlar «hıyânet» içersinde, bilmeyerek âlet olanlar da affedilmez bir «gaflet» girdâbındadırlar.

NETİCE

XIX. asır başlarında Avrupa'da ortaya çıkan Nasyonalizm hareketi, değişik mâhiyetler arz etmektedir: Sosyolojik, ideolojik ve doktriner milliyetçilik şeklinde kendini gösteren farklılıklar, «Milliyetçilik» kavramını çıkmaza sokmuştur. Öyle ki, Milliyetçilik, âdetâ şâibeli bir nesne hâline getirilmiştir. «Peygamber, Milliyetçiliği yasaklamıştır!» diyenler, yasaklanan şeyin mâhiyetini ortaya koyup, yasağın sınırını çizemeyeceklerdir. Zîrâ ortada, herkesce kabûl edilmiş «tek târif» yoktur⁴¹.

Öte yandan, asabiyyet'i «İrkçılık» olarak kabûl edip de, «İslâm İrkçılığı Menetmiştir» iddiâsı ile ortaya çıkanların kafalarında da, tek'e ircâ edilmiş bir «İrkçılık» târihi yoktur. Târihsiz mefhûm olmaz. Bir şey hakkında hüküm verirken, o şeyin mâhiyetini, sınırını çok iyi bilmeye mecbûruz⁴².

«Kavmiyet» kelimesi ise, ilk devir islâmî metinlerde ve lugatlerde geçmemektedir. Bu tâbir de, aynen hürriyet deyimi gibi, XIX. asır sonlarına doğru Tanzimat yazarları tarafından kullanılmaya başlanmıştır⁴³. Bugün olduğu gibi, dün de onu «Milliyet» yerine kullanmışlardır: Sebîlürreşad'da Ahmed Naim Bey «İslâm'da Dâvâ-yı Kavmiyet» derken, Türk Yurdu Mecmûası'nda da Ağaoğlu Ahmed (Ağayef) «İslâm'da Dâvâ-yı Milliyet» başlığı altında ona cevap veriyordu.

41 Değişik mânâdaki Milliyetçilik kavramları için bkz. Doç. Dr. Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği (Dün ve Bugün), s. 14 - 17.

42 İrkçılık nazariyesi üzerinde çeşitli görüşler için bkz. Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal, Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, s. 27 - 53, İst. 1975 (3. baskı) Ötüken Yayınevi.

43 Bkz. Taneri, a.g.e., s. 29; Dr. Ümid Meriç, Cevdet Paşa'nın Cemiyet ve Devlet Görüşü, s. 76, İst. 1975, Ötüken Yayınevi.

Peygamber Efendimiz'in dilinde «Millet ve Devlet sevgisi'nin kötüye kullanılmış şekli» olarak ifâdesini bulan asabiyyet ile, herkesin kendi gönlünce şekillendirdiği «Milliyetçilik», «Kavmiyetçilik» ve «İrkçilik» arasında hiç bir kelime ve kavram münâsebeti yoktur. Devlet hayâtına bir «emniyet supabı» gibi yerleştirilmiş olan asabiyyet yasağı ile, adı geçen nazariyeler arasında bir ilgi kurmağa çalışmak, dinî nasları fazlaca zorlamak ve hedefinden saptırmak oluyor.

Bir kimsenin Milliyetçilik'e veyâ bir başka fikir hareketine karşı olması başka şeydir; karşı olduğu fikir ve sistemi çürütülebilmek için Peygamberi istismâr etmesi yine başka şeydir. Mücadele başka zeminler üzerinde yapılmalıdır.

Şurası acı bir gerçektir ki, «İslâm İrkçılığı Yasaklamıştır!» sloganı, öteden beri sâdece «Türk Milliyetçiliği ve Türk Milliyetçileri» için kullanılmaktadır: Türkler yaparsa yasak, bir başkası yaparsa serbest. Hikmetinden suâl olunmaz.

Bu, «Târihî Türk Düşmanlığı» nı, Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Dekanı ve Tefsir Profesörü Dr. İsmail Cerrahoğlu, ilgi çekici bir araştırmasında şöyle ifâde eder :

«Nedense, bugün olduğu gibi, geçmişte de bâzı milletlerin veyâ kişilerin, çeşitli sebeplerle Türkler'e karşı düşmanlıkları devâm etmiş, acı olan taraf, tekerrür eden târihten hâlâ ibret alamayışımızdır. Bu makâlemizde, Türkler'e karşı düşmanlık hareketinin Yahûdî menşelerden çıktığını, onun Hristiyan âlemine intikâl ettiğini, hattâ bu fikirlerin islâmî kaynaklarda paylaşıldığını, daha acı olan taraf, sanki bu fikirler dinî bir nass imiş gibi, bizzat aslı Türk olan müellifler tarafından işlendiğini ve kendi asıllarını inkâr eder dereceye düşürdüğünü göreceğiz...»⁴⁴.

Bir «Efendi Devlet çatısı» demek olan İmparatorluk statüsü ile, «Millî Devlet» karakterini bizim nesle bir türlü anlatmadılar. Bizim nesil, ya «meçhûl» ün, ya da «ma'-

44 İsmail Cerrahoğlu, Ye'cüc-Me'cüc ve Türkler, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XX, s. 97, Ankara 1975.

düm» un kavgasını yapmaktadır. Yaptığı kavga, kendi mes'elelerinin kavgası değildir. Bundan yarar umanlar da vardır.

Bir İmparatorluk çatısı altında her türlü din, her türlü dil ve her türlü kavim yaşayabilir; yaşamıştır da; hem de kuzu kuzu. Türklük bunun tecrübesini, Selçuklu ve Osmanlı kalıbı içinde vermiştir. Üstelik İmparatorluk câmiasını bir çatı altında temsil eden «Konak»larda; yetmiş iki buçuk milletten bir «âhenkli âile» örneği yaşatılmıştır.

«Milli Devlet» statüsüne geçmemiz yarım asrı aştığı hâlde; bugün memleket, bünye bakımından bir imparatorluğa benzemektedir. Öyle ki, vatanın bir çok köşelerinde, tek kelime Türkçe bilmeyen topluluklar mevcut bulunuyor. Tutarlı ve milli karakterli bir Maârif politikası tatbik edilmemiş olmasının acı sonuçlarını başka sebeplere yamamak, samîmiyetle bağdaşmaz kanâatindeyiz. Lâyisizmi, hayâtın son durağı olan «cenâze merâsimi» ne varıncaya kadar sokma gayreti içinde olan ve Türk - İslâm velisi Yunus Emre'nin türbesine «çelenk» koyma ölçüsüzlüğü'nü gösteren aydın'ın imânındaki samîmiyete, artık halkımız güvenmemektedir.

Cemiyetimizde mevcûd olmayan «mevhum sistemler»e dinde karşılık arama kavgası içinde olanlar ise, Layıklık'ın marazî tezâhürü olan ve ismi de henüz konmamış bulunan bu «aydın hâlet-i rûhiyesi»ne bir isim bulmağa yönelseler, her hâlde gayretlerini millet ve memleket hayrına daha müsbet yönde değerlendirmiş olurlar.

Biz, «Milliyetçilik, vatanını ve milletini sevmektir» diye öğrenmiştik. Vatan kuru bir toprak parçası, Millet de sıradan bir insan kalabalığı demek olmayıp, birer mânevî değerler manzûmesinin ifâdesidir. Bu, değerler manzûmesinin merkezinde «Allah inancı» vardır. Bu inanç, sahteliği kabûl etmez. Bu inanç, huzur ile refah arasındaki denge unsurudur. Bu inanç, hayâtın tadıdır, gâyesidir. Gönüllerini bu «merkezî otorite»ye bağlayanların fikirlerinde, sözlerinde ve davranışlarında ikilik ve çokluk yoktur. Boşluk hiç yoktur.

Temeli «sevgi» üzerine kurulmuş bir Milliyet duygusu

Millet ve Devlet hayâtımızın teminâtı olmuş, bu güzel duygunun içerisine kin, hîle ve ihtiras gibi mikroplar bulaştırıldığı zaman da, aynı duygu, Devlet ve Cemiyet bünyesinde anarşiye yol açmıştır.

Aziz Hocam Rahmetli Nihad Sâmî Banarlı, o muhabbet dolu gönlünden coşan ifâdeleri ile, Milliyet duygusunun bu sihirli anahtarını şöyle dile getirir :

«Sevmek, fakat engin bir gönülle, bizim büyük ve asil milletimize âit bütün güzel şeyleri sevmek...

Türk târihini, Türk vatanını, Türk ahlâkını, Türk halkını, Türk mûsikisini, Türk çocuklarını, Türk güzellerini, velhâsıl dünyâ târihinde ve cihan coğrafyasında Türk'ün olan her güzel şeyi sevmek.

Milletimizin bir târih süresince yarattığı bütün şerefli hâdiseleri sevmek. Askerlerimizi, şehirlerimizi, zaferlerimizi, büyüklerimizi sevmek. Bunları din gibi, sevdâ gibi sevmek.»⁴⁵

Unutmamak lâzımdır ki, iyiyi ve güzel olanı görüp sevebilmek, bir kültür ve seviye mes'elesidir. O kültür verilmeden bu seviyeyi beklemek hayâldir.

Biz bu araştırmamızı, Milliyetçilik'in müdâfaasını yapmak, veyâ anti-milliyetçi kimseleri yermek ve lekelemek için kaleme almadık. Zirâ, bir şey kuvvetli ise müdâfaaya ihtiyâcı yoktur; zayıf ise müdâfaaya değmez. Kendi kendini ayakta tutamayacak bir şahıs, fikir ve sistem'in sun'î payandalarla desteklenmesi, boşuna bir gayret olacağı inancındayız.

Allah ve Peygamber, Vatan ve Millet, bizden «lâf» değil, «iş» istiyor. Müdâfaa değil, hizmet bekliyor. Fakat, edepli hizmet. Ölçülü hizmet. Üslûplu hizmet. Ulvî değerleri «lâflaştırmak», hizmete yan çizenlerin kârıdır.

28 Mart - 7 Mayıs 1977

45 Nihad Sâmî Banarlı, Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar, Kubbealtı Akademi Mecmûası, yıl: 5, sayı: 1, s. 15, Ocak 1976.

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

MART 1978 PROGRAMI

- 3 Mart Cuma : Ergun Göze
Seyahat İntibâları : Fas, Cezâyir, Tunus
- 7 Mart Salı : Asis. Yusuf Halaçođlu
**Kozan Yaylaları ve Mevsimlik Göç
(Projeksiyonlu)**
- 10 Mart Cuma : Doç. Dr. Mücteba İlgürel
**XVI. ve XVII. yüzyıllarda Tüfeđin Ana-
dolü Halkı Arasında Yayılışı**
- 14 Mart Salı : Prof. Dr. Fâruk Sümer
Eski Türklerde Şehircilik
- 17 Mart Cuma : Ahmed Kabaklı
Türkiye'de Nesiller Uzlaşmazlığı
- 21 Mart Salı : Prof. Dr. Sâlih Tuğ
Hac Hakkında (Projeksiyonlu)
- 24 Mart Cuma : Doç. Dr. Mustafa Kafalı
Komşu Ülkelerdeki Türkler
- 28 Mart Salı : Asis Dr. Ahmed Topalođlu
**Kur'an-ı Kerim ve Türklerde Eski Kur'an
Tercümeleri**
- 31 Mart Cuma : Cemil Meriç
İbn Haldun

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

NİSAN 1978 PROGRAMI

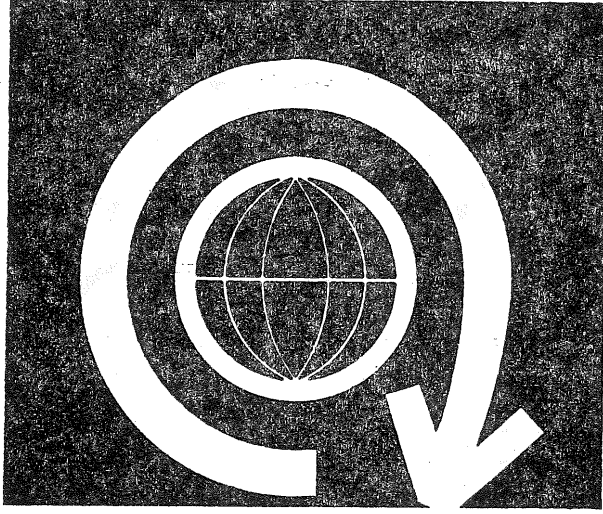
- 4 Nisan Salı : Prof. Dr. Nejat Göğünç
193 Harbi Sırasında Türk Basını ve Millî Heyecan Örnekleri
- 7 Nisan Cuma : Prof. Dr. Fâruk Akün
Osmanlıca Dedikleri
- 11 Nisan Salı : Doç. Dr. Necmeddin Hacıeminoglu
Cumhûriyet Aydını
- 14 Nisan Cuma : Prof. Dr. Nesteren Dirvana
İslâmiyetin İspanya'daki İzleri Üzerinde Bir Sohbet
- 18 Nisan Salı : Prof. Dr. Sabahaddin Zaim
İktisâdî Mes'eleler
- 21 Nisan Cuma : Prof. Dr. Mehmed Eröz
Hürriyete Dâir

KUBBEALTI CEMİYETİ

4. kitabımı takdim eder :

Prof. Dr. SABAHADDİN ZAIM

ORTA - DOĞU ÜLKELERİ
ARASINDA
İKTİSÂDİ İŞBİRLİĞİ İMKANLARI

Türkiyede ve bütün dünyada

İhracat ve ithalât işlemleriniz,
döviz, mevduat ve kredi hesaplarınız
ve diğer bütün bankacılık işleriniz için
Akbank'ı tercih ediniz.

Akbank, bütün dünyadaki birinci sınıf muhabirleri
ile işbirliği yapmak suretiyle emrinizdedir.

AKBANK